

Religionene i riket

En analyse av flerreligiøsitet og religiøs utveksling i det mongolske riket gjennom William av Rubrucks «Itinerarium»

Helle Hugdal

Masteroppgave i historie for lektorprogrammet

30 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Vår 2023

Forord

Denne oppgaven hadde ikke eksistert på noe som helst nivå hvis det ikke hadde vært for min veileder, Anders Winroth. Tusen takk for at du har hatt troen på oppgaven, troen på meg, og for uvurderlig hjelp, støtte og veiledning gjennom vårsemesteret 2023. Jeg ønsker også å rette en spesiell takk til Tore, Kristian, og resten av Anders sine studenter, som har hjulpet meg rette ut resonnementene mine og fange opp alt annet av saker og ting når jeg selv har lest meg blind på min egen oppgave.

Takk til Kevin, som har spilt rollen som badeand når jeg har trengt å snakke meg gjennom problemer jeg har møtt på i skrivearbeidet. Jeg vil for alltid være takknemlig for at du har kommet med meg på turer til alle døgnets tider, og stilt opp for meg hver dag. Jeg er også takknemlig for alle historievennene mine på masterlesesalen på Blindern, som har bidratt med støtte, moro, tips, og alt for mange lange kaffepauser. Mastertilværelsen hadde vært mye fattigere uten dere.

Sist, men ikke minst: til meg selv, som har besteget det høyeste, bratteste, fjellet jeg har møtt på til nå.

Helle Hugdal

Oslo, 30.05.2023.

Sammendrag

Denne oppgaven er en analyse av William av Rubrucks reisebrev, med mål om å avdekke hva denne kilden kan fortelle om flerreligiøsitet og religiøs utveksling innad i det mongolske imperiet på 1250-tallet. Rubrucks reisebrev skildrer et stort religiøst mangfold innad i det mongolske riket som en helhet, og viser også at religionene hadde etablert seg i leiren til storkhanen Möngke, og i hovedstaden Karakorum. Oppgaven søker å se det mongolske riket innenfor et holistisk perspektiv, og argumenterer blant annet for at man gjennom Rubruck kan se både utbredelsen av religionene og at mongolene selv spilte en sentral rolle i den kulturelle spredningen som fant sted gjennom å promotere stor mobilitet innad i riket. Videre undersøker den hva Rubruck kan fortelle om den religiøse toleransen innad i riket, og underbygger teorier om at mongolenes religiøse og politiske holdninger bidro til at det var bred toleranse for religiøs praksis innad i riket. Sammen med den store mobiliteten som mennesker hadde under rikets eksistens, kunne dette legge til rette for flerreligiøsitet og nye religiøse utvekslinger innad i riket.

Innholdsfortegnelse

FORORD	II
SAMMENDRAG	III
INNHOLDSFORTEGNELSE	IV
KAPITTEL 1: INTRODUKSJON	1
1.1 INNLEDNING	1
1.2 PROBLEMSTILLING	2
1.3 METODE OG KILDEMATERIALE	3
1.31 Metode og avgrensing	3
1.32 Kildemateriale	4
1.4 HISTORIOGRAFI	7
KAPITTEL 2: DET RELIGIØSE MANGFOLDET I DET MONGOLSKE RIKET	11
2.1 INNLEDNING	11
2.2 KRISTENDOM	11
2.21 Kristne bosatte	12
2.22 Kristne reisende	15
2.3 ISLAM OG BUDDHISME	20
2.31 Islam	20
2.32 Buddhisme	22
KAPITTEL 3: MONGOLENES RELIGION, RELIGIØS TOLERANSE OG RELIGIØS UTVEKSLING I RIKET	26
3.1 INNLEDNING	26
3.2 MONGOLENES RELIGION OG MÖNGKE KHANS TRO	26
3.21 «Idoler»	27
3.22 Sjamanene, Mongolenes religiøse tjenestemenn	29
3.23 Toleranse, og aksept av andre religioner	31
A) Bønner og velsignelser fra andre religioner	31
B) Religiøs toleranse	34
3.3 FLERRELIGIØSITET I PRAKSIS	39
3.31 Toleranse og utveksling	39
A) Administrativt ansatte, soldater og slaver	39
B) Sartach og Berke	40
C) Cotota og Baltu	42
D) Cota	43
3.32 Den religiøse debatten	44
3.4 AVSLUTNING: RELIGION ETTER RUBRUCK	46
KAPITTEL 4: KONKLUSJON	48
LITTERATURLISTE	51

Kapittel 1: Introduksjon

1.1 Innledning

I 1253 satte fransiskanermunken William av Rubruck ut på en reise som skulle komme til å føre ham på tvers av det Eurasiske kontinentet, hele veien inn i hovedstaden til det mongolske imperiet.¹ Mongolene hadde i løpet av 1200-tallet lyktes med å erobre store områder i Asia, Midtøsten, og øst i Europa. Som det største sammenhengende riket i historien, etablerte de seg som en stor og mektig nabo til de europeiske kongedømmene.² Det var med dette som bakteppe, at den franske kongen Ludvig IX sendte Rubruck inn i det mongolske imperiet. Rubruck har gjerne blitt portrettert som kongens ambassadør, men den faktiske bakgrunnen for reisen var nok mer kompleks. Rubruck selv ser ut til å ha verdsatt muligheten reisen ga ham til å spre det kristne budskap i nye områder, og gi sjelesorg til en gruppe tyske slaver som bodde i imperiet. Ludvig IX hadde sannsynligvis mer politiske grunner for å sende Rubruck til mongolene, og det er ikke utenkelig at han ønsket informasjon om denne nye, mektige naboen. Kongen ba Rubruck skrive ned alt han møtte på imens han var blant mongolene, noe som resulterte i et rikt reisebrev med mange detaljerte og levende beskrivelser.³

Mongolene har ofte blitt beskrevet som både mektige og fryktede motstandere på slagmarken, og huskes gjerne som både voldelige og ødeleggende. Dette er ikke en feilaktig beskrivelse, da en sentral del av den mongolske militære strategien var sentrert rundt trussel om og bruk av vold for å fremkalle frykt, slik at fremtidige motstandere skulle overgi seg ved mongolenes ankomst. De som overga seg fikk beholde sin eksisterende administrasjon, i bytte mot at de betalte høye skatter til khanen og anerkjente hans overmyndighet. Hvis man derimot kjempet imot, utslettet mongolene nærmest sivilisasjonen i området. Mongolenes mange erobringer forårsaket med det store ødeleggelser.⁴

¹ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 273.

² Peter Jackson, *The Mongols and the West* (Storbritannia: Pearson Education Limited, 2005) 1.

³ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 273; Phillips, Kim M., *Before Orientalism* (Philadelphia: University of Philadelphia Press, 2014) 31.

⁴ Valerie Hansen, *The Year 1000: When Explorers Connected the World – and Globalization Began* (Great Britain: Penguin books, 2020) 165.

Samtidig blomstret handel og kulturelle utvekslinger under mongolenes imperium fordi de tilrettela for stor mobilitet på tvers av hele imperiet. Mennesker, ideer, og varer reiste lange distanser, noe som skapte nye interaksjoner, og førte til at teknologi, kunnskap, skikker og religion kunne spre seg utover nye områder. Religioner slik som buddhisme, islam og kristendom eksisterte alle ved det mongolske hoffet, og spredte seg utover i det mongolske riket som følge av denne store mobiliteten.⁵ Det mongolske riket sto altså bak helt nye religiøse utvekslinger, som skapte et flerreligiøst samfunn.

På sin reise inn i riket, ble Rubruck vitne til de mange religionene som fantes der. Hans intime beskrivelser av møter med kristne slavearbeidere, besøk i flotte religiøse bygninger, og hvordan religionen ble praktisert i dagliglivet, kan bidra til å kaste lys over nettopp rikets flerreligiøsitet og de mange kulturelle utvekslingene som kan ha foregått der. En analyse av Rubrucks beretning kan bidra til å støtte opp under forskningen på hvordan de ulike religionene eksisterte side om side i samfunnet, og hvor utbredt de forskjellige trosretningene faktisk var.

1.2 Problemstilling

I denne oppgaven ønsker jeg å undersøke hvordan flerreligiøsitet og religiøs utveksling kom til uttrykk gjennom William av Rubrucks reisebrev. Problemstillingen for oppgaven, er som følger:

Hva kan William av Rubrucks reisebrev fortelle om flerreligiøsitet og religiøs utveksling innad i det mongolske riket?

Flerreligiøsitet og religiøs utveksling er hver for seg store områder, og for å undersøke dem vil jeg både rette fokus mot spredningen av religion innad i det mongolske imperiet, og hvordan imperiet selv la til rette for denne. Forskjellige momenter som jeg ønsker å ta opp, er utbredelsen av religioner slik som kristendom, buddhisme og islam innad i riket, religiøs toleranse i det mongolske samfunnet som potensielt kunne åpne opp eller hindre denne flerreligiøsiteten, og hvilken rolle mongolenes egen religion spilte både i samfunnet og i utvekslinger.

⁵ Biran, Brack & Fiaschetti, *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*, 1-2; Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 546.

1.3 Metode og kildemateriale

1.31 Metode og avgrensning

For å få innsikt i den religiøse situasjonen i det mongolske imperiet, har jeg valgt å gjennomføre en kvalitativ analyse av William av Rubrucks reiseberetning, som han skrev som en rapport til kong Ludvig IX av Frankrike etter sin reise til Möngke Khans hoff mellom 1253 og 1255. Rubruck viste spesiell interesse for religion på sin reise inn i det mongolske imperiet, noe som resulterte i at beretningen om reisen inneholder svært mange religiøse beskrivelser. Når det kommer til religion, er det få andre kilder som har en forutsetning for å kunne gi slik innsikt i den religiøse situasjonen i det mongolske imperiet som Rubruck gjør.⁶ Beretningen er også en av få samtidige kilder som kan gi innsikt i hvordan den mongolske religionen kan ha sett ut under imperietiden, da religionen senere ble sterkt påvirket av buddhismen og dermed endret karakter.⁷ Den gir oss også et intimt møte med Möngke Khans regjeringstid.

Å utføre forskning på det mongolske imperiet kan være en kompleks affære. Siden imperiet strakte seg over et stort og språklig mangfoldig område, er også kildegrunnet som beretter om denne tiden spredt utover mange forskjellige språk. Flere av disse kildene har i senere tid blitt brukt for å demonstrere og kaste lys over kulturelle perspektiver, noe Rubruck sitt reisebrev også egner seg til. I tillegg til å ha et spesielt fokus på religion, er den en tilgjengelig kilde fordi den kommer i flere oversettelser til det engelske språket. Jeg har brukt Peter Jackson og David Morgan sin oversettelse fra 1990, som generelt ansees som god.

Siden den kvalitative analysen i denne oppgaven tar utgangspunkt i én enkelt kilde, har oppgaven et preg av mikrohistorien ved at den forsøker å bruke tilfeller fra Rubruck til å utlede informasjon om fortiden. Svakheter som ofte trekkes frem ved et slikt metodevalg, er at det potensielt kan ignorere sammenhenger og gi enkeltkilder for stor betydning. Dette gjør det blant annet viktig å belyse svakheter ved kilden.⁸ I tillegg er oppgaven ment å vise hvordan Rubruck kan bidra til å ytterligere belyse eksisterende historiske teorier omkring kulturell utveksling og flerreligiøsitet i det mongolske riket. Siden Rubruck er en viktig og tilgjengelig

⁶ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 290.

⁷ David Morgan, *The Mongols* (USA: Blackwell Publishing, 2007) 37.

⁸ Andersen m.fl., *Å gripe fortida: Innføring i historisk forståing og metode*, 214-215; Sarah Maza, *Thinking About History* (Chicago: The University of Chicago Press, 2017) 184-185.

kilde både for forskere og studenter, og en av få som kan si såpass mye om religion i det mongolske riket, er det også viktig at dens potensiale utnyttes. Analysen er ikke ment å stå alene, men være et supplement til nåværende teori, og springbrett til videre forskning. Inspirasjonen til oppgaven er hentet fra boken *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*, som er en samling av lignende analyser av én kilde som har som mål å både utnytte hva hver enkelt kilde kan fortelle om mobilitet og kulturell spredning i det mongolske riket, og samtidig sette de forskjellige kildene sammen under et helhetlig tema.⁹ Poenget er altså både hva kildene alene kan fortelle, og hvilken helhet de sammen kan sette søkelys på.

Rubruck sin beretning er spesielt egnet til oppgavens formål fordi den ikke kun er en beskrivelse av reisen han foretok, men også i seg selv et bevis på langveis kontakt mellom forskjellige kulturer. Beskrivelsen av reisen kan øke vår innsikt i kontakt på tvers av kulturer ved at leseren får følge Rubruck og hans observasjoner langs hele reiseruten, ikke bare når han til slutt kommer frem til et bestemmelsessted på andre siden av det Eurasiske kontinentet. Rubrucks personlige opplevelse gir dermed et unikt bilde av samfunn og kultur i det mongolske imperiet.

I tillegg til Rubruck, vil jeg bruke oppdatert kultur- og globalhistorisk litteratur innenfor feltet for å forsøke å kaste lys over hvordan Rubruck sin reiseberetning kan kaste lys over det store religiøse mangfoldet i det mongolske riket og de religiøse utvekslingene som foregikk der.

Oppgavens omfang ment å passe en masteroppgave på 30 studiepoeng.

1.32 Kildemateriale

Itinerarium er William Rubrucks egen beskrivelse av reisen han, og et reisefølge bestående av blant annet Rubrucks kollega Bartolomeus av Cremona, gjennomførte i perioden 1253 til 1255. Dette gjør at den faller inn under sjangeren reisebrev. Slike beretninger har eksistert i forskjellige varianter så lenge mennesker har foretatt reiser, noe som betyr at de forskjellige reisebrevene dekker et vidt spekter med tanke på innhold og særtrekk. For å kunne omfatte alt som faller inn under sjangeren, har de forskjellige definisjonene på hva som utgjør et reisebrev dermed en tendens til å være ganske vage: *Cambridge History of Travel Writing* definerer et reisebrev ganske enkelt som «a written record of travel that has actually been

⁹ Birian, Brack & Fiaschetti, *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*.

undertaken by the author-narrator». ¹⁰ Forståelsen av hva et reisebrev er kompliseres av at det først ble en konkret definert sjanger i tidligmoderne tid, noe som gjør at de fleste tydelige trekkene også stammer fra denne tiden. ¹¹ I tidlige reiseberetninger, slik som de fra middelalderen, kan det være vanskeligere å definere tydelige sjangertrekk, fordi det enda ikke fantes en standardisert måte å skrive på, eller en konsensus om hvilket innhold som var viktig. ¹² Hver beretning er som en konsekvens mer unik i bildet det maler av reisen.

Rubruck var en av flere reisende som beveget seg lenger inn i det Eurasiske kontinentet i middelalderen, og som skrev en beretning som kan kaste lys over detaljer ved det mongolske riket på 1200-tallet. Selve bakgrunnen for reisen virker å være todelt, der den franske kongen Ludvig IX sannsynligvis kan ha hatt politiske grunner for å sende Rubruck til riket som sin representant, imens Rubruck selv ser ut til å ha hatt misjonære mål med reisen. I beretningen skriver han at han ønsker å gi sjelesorg til kristne som befant seg i riket, i tillegg til å døpe de han kan i den kristne tro. ¹³ Slik sett sammenfaller beretningen tematisk med andre som ble skrevet i samme periode av for eksempel John av Plano Carpini og munken Benedikt, men Rubruck sin beretning skiller seg ut fra disse gjennom dets mer personlige karakter. Plano Carpini sin rapport er hovedsakelig skrevet som en diplomatisk evaluering, med forskjellige systematiske deler innenfor etnografi, historie, reise, og militær evaluering av mongolenes styrke. Rubruck sin rapport derimot, er omtrent i sin helhet en skildring av han egen reise, personlige erfaringer og møte med andre, med relativt lite plass viet til etnografi helt i begynnelsen av beretningen. ¹⁴ Følgelig er beretningen mer personlig, menneskelig og intim enn andre reisebrev på denne tiden.

Itinerarium er dessuten rik på detaljer, noe som kan være et resultat av at Rubruck hadde blitt oppfordret av Ludvig IX til å skrive ned alt han observerte blant mongolene, uten å bekymre seg for lengden på beretningen. ¹⁵ Som et resultat har Rubruck inkludert et bredt spekter av opplysninger som ikke bare er sentrert omkring mongolene, men også kulturelle elementer, geografi, botanikk, og sist, men ikke minst – religion. Siden Rubruck selv anså religion som

¹⁰ Das & Youngs, *The Cambridge History of Travel Writing*, 10.

¹¹ Das & Youngs, *The Cambridge History of Travel Writing*, 5.

¹² Campbell, «Medieval Travel Writing (1)», 33.

¹³ Phillips, *Before Orientalism* (Philadelphia: University of Philadelphia Press, 2014) 31; Peter Jackson & David Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck: His Journey to the Court of the Great Khan Möngke 1253-1255* (London: The Hakluyt Society, 1990) kapittel XXVIII (8) s. 174; kapittel XXXIII (1) s.226.

¹⁴ Phillips, *Before Orientalism*, 31.

¹⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, forord (2) s.59.

et viktig anliggende ved reisen, har han inkludert spesielt mange beskrivelser av religiøs utførelse, som dessuten er detaljerte og levende i karakter. Som følge av innholdet, har Peter Jackson omtalt beretningen som «surely one of the most precious of medieval travelogues; in its vividness it does not simply tell us about the Mongol world but transports us there in person; the insights it provides into the religious situation in the empire are unmatched by any other source [...]».¹⁶ Det er altså disse trekkene som gjør *Itinerarium* til en egnet kilde for å utføre en analyse av religionens plass i det mongolske riket.

Samtidig er det viktig å ta i betraktning at beretningen kun er skrevet av én enkelt person, og at skildringene som leseren møter blir beskrevet gjennom Rubruck sine egne øyne. Dette betyr at beretningen er farget av hans forståelse av verden. Rubruck var en fransiskanermunk som hadde forpliktet seg til å leve under strenge regler og følge romersk-katolsk doktrine i sin klareste form. En forutsetning for bruk av kildematerialet er altså at man har et nyansert og analytisk blikk i møte med hvordan den blir påvirket av denne verdensforståelsen. Historiker Leidulf Melve har beskrevet Rubrucks framstilling som farget av en misjonsimpuls, der den kristne tankegangen og ønsket om å spre kristendommen er underliggende.¹⁷ Beskrivelsene av kulturen han møter kan enkelte steder i beretningen være ganske negative, der han blant annet kritiserer mongolene for barbariske spisevaner og for hvor ofte de er beruset. Aller hardest kritikk retter Rubruck derimot mot medlemmene han møter av trossamfunnet Østens Kirke, som brøt med den romersk katolske kirkeretningen flere århundrer før Rubrucks reise til Asia. Rubruck kritiserer medlemmer av Østens Kirke for å være både kunnskapsløse og moralsk korrupte, og går til og med så langt som å si at mongolenes religion og buddhismen begge var mindre skyldige i kjetteri enn Østens Kirke var.¹⁸ Rubrucks kristne fokus betyr i tillegg at hans oppmerksomhet i mange tilfeller er rettet mot kristendommen selv. For denne oppgaven betyr dette at kristendommen kommer til å inngå i mange eksempler, og at dens plass i oppgaven ikke nødvendigvis reflekterer hvor utbredt religionen var i samfunnet.

Videre finnes det en rekke misoppfatninger og unøyaktigheter i *Itinerarium*. Rubruck forstår for eksempel ikke buddhismen fullt ut, som gjør at beskrivelsene enkelte steder er unøyaktige.

¹⁶ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 290.

¹⁷ Melve, *Ei Verd i Endring: den globale mellomalderen 500-1500* (Oslo: Dreyers Forlag, 2020) 125.

¹⁸ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018) 316-317; Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVI (12) s.163.

På grunn av hans romersk-katolske utdannelse bruker han også kristent språk og termer for å beskrive det han møter, som kan gi et unøyaktig bilde av hva han forsøker å beskrive.¹⁹

På tross av enkelte harde og negative beskrivelser kan man likevel ikke kalle *Itinerarium* et forsøk på demonisering av andre kulturer. Rubruck, i likhet med en rekke andre forfattere fra samme periode, maler generelt et variert bilde av den asiatiske kulturen. I stedet for å gi et homogenisert og ofte stereotypisk negativt bilde av kulturen som den reisende møter, slik som de tidligmoderne reisebrevene gjerne gjør, så viser Rubruck interesse og til og med enkelte steder beundring for kulturene han møter.²⁰ Selv om han gjerne gjør det klart at han ikke aksepterer verken islam, buddhisme eller mongolenes religiøse skikker, så er beskrivelsene vi får gjerne fri for hatsk ordbruk. Dette kan hinte mot et forsøk på å gi Ludvig IX mest mulig informasjon, eller til og med nysgjerrighet og et forsøk på å forstå.²¹ Dessuten finnes det også beskrivelser i Rubruck av at han etterspør informasjon om enkelte skikker eller vaner, kanskje for å kunne få beskrivelser eller bekreftelser fra andre som visste mer enn seg selv.²² Til tross for enkelte mangler, høyner denne jakten etter riktig beskrivelse alt i alt den vitenskapelige kvaliteten på rapporten.

1.4 Historiografi

Mongolene og det Mongolske imperiet i de 13. og 14. århundrene er et forskningsfelt som har vokst og utviklet seg mye de siste 30-40 årene. På 70- og 80-tallet var mange historikere interesserte i det militære perspektivet, gjerne sett ovenfra. Innenfor dette forskningsfeltet har det tradisjonelle perspektivet gjerne satt fokus på de militære og politiske aspektene ved imperiet. Det dominerende synet var at det mongolske imperiet i all hovedsak var opptatt av erobring, og overherredømme over nye områder og grupper med folk. Historikere mente gjerne mongolene var likegyldige til hvordan rikets administrasjon fungerte, så lenge de selv endte opp med fortjenesten. På liknende vis mente man også at de var interessert i handel som en måte å øke egen rikdom på, men at de kun var materialistiske og ikke hadde noen interesse av kulturell utveksling.²³ De historikerene som beskrev kulturelle fenomener begrenset seg

¹⁹ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 290.

²⁰ Phillips, *Before Orientalism*, 21-24 & 32.

²¹ Melve, *Den globale mellomalderen*, 124-125.

²² Se for eksempel Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXV (1) s.240.

²³ Morgan, *The Mongols*, 193-194.

gjerning til mongolenes egen befolkning, der kulturen ble satt inn i en nasjonal eller regional sammenheng.²⁴

Det er innenfor denne konteksten verk som Walther Heissigs *The Religions of Mongolia*, og senere David Morgans *The Mongols* (for første gang utgitt i 1986) ble skrevet. Heissigs bok er et resultat av et komplekst og omfattende undersøkelsesarbeid av manuskripter og andre kilder, der formålet var å oppsummere hva som omfattet «sjamanisme» blant mongolene på 1200-tallet, og hvordan religionen i brede trekk utviklet seg videre (for en diskusjon omkring begrepet «sjamanisme», se kapittel 3.2). Den har et lokal-regionalt fokus, der den setter søkelys på «sjamanismens» interaksjon med og adopsjon av buddhismen. Andre religioner i området blir ikke nevnt. Boken er fremdeles nyttig som en god og grundig introduksjon til de religiøse praksisene som fantes innenfor den mongolske «sjamanismen».²⁵ *The Mongols* reflekterer forskningsfeltet slik det så ut i 1985, men regnes fremdeles som et godt utgangspunkt for en oversikt over det mongolske imperiet på grunn av den dype innsikten den gir i mongolenes historie. Seksjonen om religion er en fin oppsummering av enkelte viktige punkter innenfor den mongolske religionen, men har det samme lokal-regionale fokuset som Heissigs bok.²⁶

Noen få år etter *The Mongols* ble gitt ut, kom også Peter Jackson og David Morgans annoterte utgave av reisebrevet til William Rubruck. Denne gir spesifikk kontekst omkring Rubrucks reisebrev, som er nyttig for å forstå bakgrunnen for reisen, interaksjoner på selve reisen, og hvordan man kan tolke hva Rubruck selv skriver. Introduksjonen som Morgan og Jackson har skrevet kan også si noe om hvilke tema som er mest prominente og hvordan kilden har blitt tolket, ut ifra hvor fagfeltet befant seg på 1990-tallet.²⁷

I 2001 kom så Thomas Allsen sin bok *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, som på sett og vis markerer den kulturelle vendingen innenfor studier av mongolene. Selv om Allsen anerkjenner mongolenes rolle som erobrere, vektlegger han at de samtidig var aktive i å promotere og spre kultur. Både deres levemåte, administrasjon og det store området de

²⁴ Biran, «The Mongol Empire in World History: the State of the Field», 1.

²⁵ Walther Heissig, *The Religions of Mongolia*, oversatt av Geoffrey Samuel (California: The University of California Press, 1980).

²⁶ Morgan, *The Mongols*.

²⁷ Jackson og Morgan, *The Mission of Friar William Rubruck: His Journey to the Court of the Great Khan Möngke, 1253-1255*.

hersket over bidro ifølge Allsen til at utveskling av kultur på tvers av Eurasia økte i mengde og omfang.²⁸ Med denne utgivelsen begynte de fleste historikere å se på det mongolske imperiet i et holistisk perspektiv, der de setter det mongolske imperiet inn i en større Eurasisk kontekst. Inspirert av Allsen sin forskning, begynte man dessuten gradvis å vise større interesse for tema som kulturell, økonomisk og religiøs utveksling. Dette reflekteres for eksempel i *The Mongols and the West* av Peter Jackson fra 2005, som har et mer kulturelt utgangspunkt enn han og David Morgans introduksjon av Rubrucks reisebrev, og Morgans bok fra 1980-tallet. Helt konkret argumenterer boken for at Mongolene sine erobringer åpnet opp for relasjoner, handel og spredning av kultur – samt muligheter for interaksjon.²⁹

Dette videreføres i de nyeste utgivelsene. I disse sees det holistiske perspektivet i sammenheng med en globalhistorisk kontekst, som undersøker langveis utvekslinger innenfor spesielt handel, kultur, og økonomi for å forsøke å fortelle noe om globale linjer og sammenhenger i verden i middelalderen. *Cambridge World History V* har som mål å avdekke utvekslinger, møter og konflikter på tvers av kulturer, og veksten i regional og transregionale religioner, stater, handelsruter osv. som foregikk mellom år 500 og 1500. Den har et stort globalt fokus, og spesielt Michal Birans kapittel om Mongolene kan vise hvordan mongolenes nomadiske kultur bidro til å øke den kulturelle utvekslingen av andre kulturer de støtte på. Selv om artikkelen kun viser generelle tendenser og fungerer som en moderne oppsummering, er den nyttig for å vise nøyaktig hvordan kultur, deriblant religion, spredte seg innad i det mongolske riket.³⁰

Biran søker å følge opp fokuset i dette kapittelet sammen med Jonathan Brack og Francesca Fiaschetti i *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia* fra 2020, som fokuserer på hvordan individer og deres opplevelser i det mongolske riket kan kaste lys over globale kulturelle sammenhenger. Boken i seg selv omhandler andre områder for utveksling enn religion, som er denne oppgavens hovedfokus. Men den demonstrer hvordan en analyse av individers historier kan bidra til å kaste lys over større strukturer og tendenser i det mongolske riket. Sammensetningen av mange slike mikrohistorier lager er større hele. Flere av navnene på

²⁸ Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

²⁹ Jackson, *The Mongols and the West*.

³⁰ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange».

individene er ukjente, som reflekterer en ny tendens til å undersøke kilder på andre språk og at historikere i større grad ser etter individer i de store sammenhengene.³¹

Leidulf Melve's *Ei Verd i Endring* er et annet eksempel på det globalhistoriske fokuset. Den inkluderer kulturelle elementer, men søker samtidig å nyansere måten globalisering skjedde på og hvordan den i større eller mindre grad kom til uttrykk i middelalderen. Boka har for det meste et europeisk fokus, men har nyttige tanker om religionens globale plass og engasjerer seg også enkelte steder med Rubruck, siden den er en tilgjengelig kilde.³²

I tillegg til Melve, har en rekke andre historikere brukt Rubruck som kilde til religiøse opplysninger i det mongolske riket. Geraldine Heng's *The Invention of Race in the European Middle Ages* setter fokus på det postkoloniale perspektivet. Hengs analyser viser at rase og religion påvirker de interaksjonene som finner sted mellom forskjellige personer og kulturer på denne tiden, og derfor er en viktig linse for å studere hvordan slike interaksjoner foregikk. Hennes analyse av Rubruck er nyttig for å vise hvordan Rubrucks tolkninger var formet av hans europeiske kulturelle ståsted.³³ I tillegg har spesielt Peter Jackson ved flere anledninger diskutert verdien av de religiøse opplysningene som rapporten har. I artikkelen «William of Rubruck in the Mongol Empire» tar Jackson for seg unøyaktigheter ved rapporten, som er verdifullt med tanke på hvordan man kan forstå Rubrucks tolkninger av religionene han møter. I «The Mongols and the Faith of the Conquered» diskuterer han så i hvilken grad mongolene var tolerante ovenfor andre religioner, og hvordan de forholdt seg til andre religioner som var i riket. Jackson gir nyttig innsikt i Rubruck som kilde, men bruker den ikke nødvendigvis i et holistisk perspektiv til å si noe om utveksling og flerreligiøsitet i samfunnet generelt. Dette skaper rom for en oppgave med mål om å gjøre nettopp dette, for å se en tilgjengelig kilde i det nye kulturelle og holistiske perspektivet mange av forfatterne over bruker.

³¹ Birian, Brack & Fiaschetti, *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*.

³² Melve, *Ei Verd i Endring*.

³³ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*.

Kapittel 2: Det religiøse mangfoldet i det mongolske riket

2.1 Innledning

Det Mongolske imperiet strakte seg over et enormt geografisk område, hele veien fra Ukraina til Korea, som i tillegg til mongolenes egen sivilisasjon omfattet intet mindre enn 3 andre store sivilisasjoner. Da William Rubruck og reisefølget hans reiste inn i imperiet i 1253, hadde mongolene allerede rukket å trenge inn i Europa, og tatt kristne land som Ungarn og Armenia. På dette tidspunktet kontrollerte de også det eurasiske steppelandskapet og store islamske områder i det vestlige Asia. Senere kom mongolene til å utvide imperiet ytterligere ved å trenge inn i Bagdad i 1257, før de så lyktes ved å beseire Song-dynastiet og vinne kontroll over Kina i 1279.³⁴ Riket mongolene hadde kontroll over dekket altså et område av enorme proporsjoner, som dessuten inneholdt et rikt kulturelt og religiøst mangfold. Målet med dette kapitlet er å utforske nettopp det religiøse mangfoldet innad i det mongolske riket på Rubrucks tid. Jeg kommer til å se både på riket som en helhet, og på tilstedeværelsen av religionene ved Möngkes hoff og i mongolenes hovedstad Karakorum. Dette kan fortelle noe om spredningen av de forskjellige religionene, hvordan de spredte seg innad i riket, og hvor stor tilstedeværelse de hadde.

2.2 Kristendom

Kristendommen slik vi kjenner den i dag karakteriseres av stor spredning både i geografisk utbredelse og i mangfoldet av trosretninger som faller inn under den. Selv om kristendommen ikke var fullt like dominerende eller globalt etablert på 1250-tallet som nå, så er religionen som Rubruck skildrer i *Itinerarium* fremdeles både svært utbredt og mangfoldig. Aller sterkest var det kristne fotfestet i Europa, der romersk-katolisismen dominerte de vestlige områdene, fra nord i Skandinavia, ned til de nordlige områdene av Spania i sør. De som bodde i det østlige Europa var i stor grad ortodokse kristne, tilhørende det bysantiske riket, dagens Ungarn og nordlige Syria. I tillegg var det utover de europeiske områdene også en kristen tilstedeværelse i Asia, der kristne var bosatte både under områder tilhørende de islamske kalifatene, og lenger øst i Sentral- og Øst-Asia.³⁵

³⁴ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 534-535.

³⁵ Rubin, «Christendom's regional systems», 415.

2.21 Kristne bosatte

Den kristne retningen som Rubruck skriver aller mest om, kalles i dag for Østens Kirke. «Østens Kirke» er et relativt nytt navn, men jeg velger å bruke det for å reflektere at kirkesamfunnet det er knyttet til fremdeles eksisterer i dag. Rubruck referer til denne trosretningen som «nestorian» (nestoriansk) og dens medlemmer som «nestorians» (nestorianere), navn som også er gjennomgående hos de fleste historikere som har skrevet om temaet. Denne beskrivelsen kommer av at fransiskanermunker fulgte et kirkelig latinsk vokabular, som listet opp beskrivelser på forskjellige typer kjetteri. Heriblant fantes ordet Rubruck bruker til å beskrive Østens Kirke.³⁶ Å benytte en annen term er dermed også fordelaktig fordi det ikke insinuerer at trosretningen er feilaktig.

Dette trossamfunnet skilte seg fra den keiserlige romerske kirken allerede i 431, etter kirkemøtet i Konstantinopel samme år. Uenigheten stammet i hvorvidt menneskelighet og guddommelighet kunne være forent i Gud, der Østens Kirke mente at Guds ord tok bolig i mennesket Jesus istedenfor at de var en og samme. Følgelig ble denne trosretningen fordømt av de andre kristne trosretningene, noe som også reflekteres av Rubruck i *Itinerarium*.³⁷

Siden fordømmelsen spredte Østens Kirke seg til Midtøsten og de Eurasiske steppene, og videre langs silkeveiene til det sørlige og østlige Asia. Rubrucks reisebrev viser at tilstedeværelsen av kirkesamfunnet var bredt. Han møtte medlemmer av Østens Kirke hyppig på reisen, og dokumenterte deres tilstedeværelse hele veien fra Sartachs hoff i Sentral-Asia til mongolenes hovedstad i Karakorum. I nærheten av Qayaligh kommer Rubruck og reisefølget hans over en egen landsby bestående kun av medlemmer av Østens Kirke, noe som kan vitne om en viss utbredelse.³⁸ Kirken hadde dessuten stor spredning i Kina, der Rubruck skriver at den hadde en tilstedeværelse i 15 kinesiske byer, med sitt regionale hovedsete i Xijing (dagens Datong).³⁹ Som litteraturhistoriker Geraldine Heng påpeker, så hadde misjonering bedrevet av Østens Kirke gjennom flere århundrer ført til at kristendommen i det trettende århundre var globalt utbredt.⁴⁰

³⁶ Biller, «Christian and heretics», 173-174.

³⁷ Rubin, «Christendom's regional systems», 427-428.

³⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXVII (1) s.165.

³⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXVI (11) s.163; kapittel XV (1) s.114; kapittel XXVII (1) s.165; kapittel XXXII (1) s.221.

⁴⁰ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318.

Til tross for den store spredningen, kan det være vanskelig å vite akkurat hvor vanlig denne religionen var i samfunnet. I reisebrevet beskrives det at det fantes en kirke tilhørende Østens Kirke i Karakorum, som selv Rubruck innrømmer var «[a] rather large and fine one, with its roof completely covered by silk cloth threaded with gold».⁴¹ Slik silke vevd med gulltråd var høyt verdsatt av mongolene, der denne typen silke var et tegn på både storhet og den store materielle rikdommen i det mongolske imperiet. Xinru Liu beskriver at storkhanen Chinggis Khan ønsket å kle opp hele hans følge i gullbrokader laget av silke for å vise hans storhet. Tilstedeværelsen av dette stykket silke i Østens Kirkes kirke i Karakorum kan vise til Karakorums store rikdom, men kan i tillegg være en indikasjon på at religionen var verdsatt og hadde en betydelig tilstedeværelse i området.⁴² I tillegg var det nok tilbedere av troen til at de hadde et fast kirkebygg som ifølge Rubruck var av en stor størrelse, noe som kan tyde på at de var godt etablert i det mongolske samfunnet. Likevel beskriver også Rubruck at det fantes 2 moskeer og 12 templer tilhørende «bildedyrkere», så andre religioner virker nok å ha vært mer utbredt enn kristendommen.⁴³

Til tross for at andre religioner kanskje hadde en større utbredelse, så kan de medlemmene vi får vite om vitne om at kristendommen var en etablert religion i regionen. Geraldine Heng trekker for eksempel frem at flere, hovedsakelig kvinnelige, medlemmer i Khanens familie var medlemmer av Østens Kirke. Möngkes overordnede kone deltok i ritualer i kirken tilhørende Østens Kirke, fastet under deres høytider sammen med sin husholdning, og ga gaver til de andre kristne som befant seg i leiren. Rubruck spekulerer i om hun kan ha blitt døpt inn under denne trosretningen. Videre hører Rubruck også om at en av Möngkes avdøde koner skal ha vært kristen. Khanen skal ha elsket henne dypt, og æret hennes datter ved å promotere henne til leder av sin mors husholdning. Datteren respekterte kristendommen dypt, noe som vises gjennom hvordan hun med glede mottok fransiskanermunkene i husholdningen sin, og hennes dype respekt for korset. Heng påpeker i tillegg den strategiske viktigheten av at Østens Kirke hadde fotfeste hos tjenestemenn som utførte administrativt arbeid for storkhanen Möngke. Bolgay, som arbeidet som hovedsekretær under Möngke og som Rubruck forteller

⁴¹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXX (10) s.213.

⁴² Xinru Liu, *The Silk Road in World History* (New York: Oxford University Press, 2010) 118-120; Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318.

⁴³ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXII (1) s.221.

hadde stor innflytelse ved det mongolske hoffet, sørget som en praktiserende kristen for å øke synligheten og nærværet av kristendommen innad i imperiet.⁴⁴

I tillegg til spredningen av Østens Kirke, fantes det også andre faste bosatte kristne i det mongolske riket som tilhørte andre kristne trosretninger, deriblant den gresk-ortodokse og romersk-katolske kristendommen. Disse var hovedsakelig personer som hadde blitt tatt til fange under mongolenes invasjon av Øst-Europa, for senere å bli fraktet ufrivillig østover i det mongolske riket som slavearbeidere. Mange av dem er eksempler på hvordan mongolene selv spilte en rolle i å frakte store mengder mennesker på tvers av det Eurasiske kontinentet, da arbeiderne ble ansett som viktige i å promotere imperiets vekst.⁴⁵ Resultatet var et større religiøst mangfold innad i riket selv. Rubruck knyttet blant annet tette bekjenskaper til katolikken William Buchier, en gullsmed som opprinnelig stammet fra Paris, og som sammen med sin sønn arbeidet for mongolene. Håndverkere slik som William var svært ettertraktet i imperiet. Spesielt verdsatt var de som arbeidet med luksusvarer slik som gull, som gjerne endte opp hos høytstående samfunnsmedlemmer som Khanens familie, men Rubruck forteller også om slaver som arbeidet med konstruksjon av telt og som var soldater.⁴⁶ I tillegg til William, som opprinnelig var fransk, beskrives det også slaver som stammer fra Tyskland, Armenia, et vidt spenn av gresk-ortodokse land i Øst-Europa, slik som Russland og Ungarn, og dessuten var det enkelte kristne alanere fra Iran.⁴⁷

De kristne slavearbeiderne som var bosatt i riket, bidro til å øke nærværet og utbredelsen av kristendommen i samfunnet. Ved påskefeiring i Karakorum, dukket det for eksempel opp svært mange slaver som ønsket å gjennomføre sakramentene i kirken tilhørende Østens Kirke. Under feiringen oppsto det amper stemning, fordi Østens Kirke ikke ønsket å slippe Armenske eller ortodokse kristne inn i kirken. Slavene som falt under disse trosretningene hadde ikke utført sakramenter siden deres fangenskap, og ifølge Rubruck var det en relativt stor folkemengde av dem som hadde samlet seg utenfor kirken i håp om å kunne feire den helligste kristne høytiden. Rubruck løste uenigheten gjennom å gjennomføre sakramentene sammen med slavene utenfor kirken, i offentligheten. William fikk laget de riktige

⁴⁴ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318-319; Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXVIII (5) s.173.

⁴⁵ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 543.

⁴⁶ Liu, *The Silk Road in World History*, 115; Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXIX (2) s.182-183 & kapittel XXX (12) s.214.

⁴⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXX (10) s.213 & XXIII (2) s.144.

materialene, og prestene i Østens Kirke tilbudte dessuten å låne ut et alter til Rubruck siden de anerkjente hans autoritet som romersk-katolsk munk.⁴⁸ Siden de samme sakramentene er hellige innenfor både den katolske og ortodokse kristne retningen, brøt ikke Rubruck med egen trosretning ved å hjelpe de andre kristne. Selv skriver han at «it was with God's blessing, I hope, that we gave the people communion».⁴⁹

I et annet eksempel beskriver Rubruck en annen stor ansamling av kristne, der mange samlet seg på fastelavnssøndag ved en kirke i Möngkes leir for å høre på messe. Det er litt uklart hvilken av de østlige trosretningene dette gjelder, men siden den armenske munken Sergius virker å spille en sentral rolle, kan det nok være rimelig å anta at det var armenske og ortodokse kristne til stede. Rubruck bruker dessuten betegnelsen «christian» istedenfor «nestorian», noe som kan tyde på at de enten var blandet eller at det hovedsakelig var kristne utenfor Østens Kirke der. Messen ble avbrutt av et par mongolske vakter, som mente mengden folk ved kirken var for stor og for nære grensen til hoffet.⁵⁰ Ansamlinger av folk såpass nære hoffgrensen kan for vaktene ha virket urovekkende og truende mot den mongolske khanens makt. Siden kirken virker å ha ligget ganske tett inntil denne grensen, kan det være at folkemengden ikke var av en virkelig stor størrelse. Likevel var det nok kristne samlet til at det tiltrakk oppmerksomhet. Som disse to hendelsene viser bidro de kristne slavene til å gjøre kristendommen mer synlig og etablert som religion i samfunnet.

2.22 *Kristne reisende*

Mongolenes transport av arbeidskraft på tvers av Eurasia et eksempel på den store mobiliteten som eksisterte innad i riket, men den hadde ikke vært mulig om det ikke var for mongolenes revitalisering av silkeveiene. Mongolenes arbeid med silkeveiene førte derimot ikke bare til at det ble enklere å flytte arbeidskraft, men den bidro ytterligere til spredning av kultur, og herunder religion, i riket ved at de åpnet opp for at flere kunne reise innad i det. Silkeveiene var allerede et etablert system av handelsruter som knyttet sammen det østlige Asia, Europa og de islamske områdene i Midtøsten og Sentral-Asia før Mongolene begynte sine erobringer. De oppsto ifølge Xinru Liu fordi kineserne trengte noen å handle hester med, men utviklet seg til et stort nettverk der varer slik som silke, jade, porselen, og fargestoffer ble tilgjengelige for

⁴⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXX (12-14) s.214-216.

⁴⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXX (14) s.216.

⁵⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXIX (52-54) s.204-205.

handel hele veien til Europa.⁵¹ Til tross for at varene gjerne reiste lange distanser, så var det i begynnelsen få personer som reiste langs hele silkeveien. Handelen foregikk mellom handelsstasjoner som en slags stafett. Varer som begynte på den ene siden av silkeveiene, ble byttet videre fra handelsmann til handelsmann før de kom frem til sin endelige destinasjon i den andre enden.

Dette endret seg da mongolene tok over styringen av store deler av det Eurasiske kontinentet på 1200-tallet. I denne perioden ble det mer vanlig at handelsmenn, soldater, diplomater og andre reisende krysset store områder og reiste hele veien. I tillegg til at det ble flere reisende, så ble det også flere forskjellige reisende. De tidligere nevnte slavene ble for eksempel fraktet i store antall over et stort geografisk område. Slavene var derimot bare toppen av isfjellet: intellektuelle reiste også mer enn før, noe som førte med seg spredning av medisiner, ideer, kunnskap og ikke minst – religion. Ved å skape et stort, sammenhengende og mektig rike både bidro mongolene til, og videre muliggjorde flyttingen av, et stort antall personer, ideer og kulturer over store geografiske områder. På denne måten ble områdene langs silkeveiene knyttet tettere sammen enn de hadde vært noen gang tidligere.⁵²

Rubruck representerer en egen kategori av tilreisende. Sammen med et reisefølge bestående av blant andre Rubrucks kollega Bartolomeus av Cremona, reiste Rubruck fra Konstantinopel til mongolenes hovedsete i Karakorum i perioden 1253-1255.⁵³ Reisen har blitt karakterisert av historikere både som et diplomatisk oppdrag, og som en misjonsreise. Historikeren James D. Ryan påpeker at denne diskusjonen peker mot en dualitet som var veldig typisk for utsendinger i samme periode. De typiske utsendingene var fransiskanermunker, sendt ut på oppdrag fra paven eller europeiske kongelige for å enten samle inn informasjon om mongolene eller for å fungere som diplomater. Samtidig bar de på brev som gjerne oppfordret til kristen dåp. Slik sett mener Ryan at munkene fungerte mer som ambassadører enn reelle tradisjonelle misjonærer, som istedenfor kun hadde som oppdrag å spre Guds ord.⁵⁴

Rubruck selv var ikke diplomat, men en utsending fra kong Ludvig IX av Frankrike, sendt med et brev fra kongen og en oppfordring om å dokumentere det han så og opplevde mens

⁵¹ Liu, *The Silk Road*, 5-10 & 18-19.

⁵² Birian, Brack & Fiaschetti, *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*, 1-2.

⁵³ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, 42; kapittel I (6) s. 66.

⁵⁴ James D. Ryan, *The Spiritual Expansion of Medieval Latin Christendom: the Asian Missions* (New York: Routledge, 2016) XXVII; *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 3.utg, s.v. «Mission».

han var på reise i det mongolske imperiet. Han var likevel tilbakeholden med å fortelle at han var en ambassadør. Tidlig sier han for eksempel eksplisitt at han reiser som en enkel munk under overholdelse av fransiskanerordenens regel, ikke som noens diplomat.⁵⁵ Selv om han ved noen anledninger omtales som og forveksles med ambassadørrollen, så mener Jackson & Morgan at han tok til seg ambassadørnavnet kun etter oppfordring fra en gruppe handelsmenn som han møtte i byen Sudak, tidligere kjent under navnet Soldaia, på Krimhalvøya, for å forenkle passasjen gjennom mongolriket. Handelsmennene advarte også mot å fortelle mongolene forskjellige historier, som kan være grunnen til at Rubruck ga det samme inntrykket til de fleste høytstående mongoler som han møtte på reisen.⁵⁶ Etter brevet han bærer på forsvinner, forteller Rubruck selv at han reiste til det mongolske imperiet for å gi sjelesorg og bedrive folkelig forkynnelse. Jackson & Morgan tolker det primære målet med reisen dithen at Rubrucks intensjon var å bosette seg med en rekke tyske slaver for å gi dem omsorg og bedrive opplæring i troen for deres barn.⁵⁷

Slik sett kan man argumentere for at Rubrucks intensjon ikke var å misjonere bredt. Likevel er det verdt å merke seg at Rubrucks reise ikke foregikk som han selv forventet ved dens begynnelse. Rubrucks mål var å skaffe sympati for sin sak hos den mongolske prinsen Sartach, som han hadde hørt var kristen. Brevet han hadde med seg ble mistolket, og mongolene trodde han på vegne av den franske kongen ba om hjelp til å beseire muslimer i korstogene. Dette er så grunnen til at Rubruck endte opp i leiren til storkhanen Möngke. På veien dit, og i mongolenes leir, formidlet han det kristne budskap gjennom bønner for mongolene, synging av salmer, religiøse samtaler, deltakelse i en religiøs debatt og forsøk på å konvertere andre til kristendommen. På et tidspunkt sier han også at «my purpose in coming [to the Mongol Empire] was to preach this [Christianity] to all men», som kan tyde på at Rubruck selv anså dette som en del av reisen gjennom riket og at han ønsket å formidle troen der han var så lenge han ikke fant de tyske slavene.⁵⁸

I reisebrevet beskriver Rubruck også møtet med den armenske munken Sergius, en annen misjonær som fortalte at han reiste fra Jerusalem til storkhanen for å overbevise ham om å omvende seg til kristendommen. Selv om Sergius ikke klarte å døpe Möngke, så representerte

⁵⁵ Jackson & Morgan, kapittel 1 (6) s. 66 & 67.

⁵⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, 44; kapittel I (6) s.66, kapittel X (4) s.101, kapittel XV (2) s.114-115, kapittel XIX (7) s.133 & kapittel XXVIII (2 & 16) s.172 & 179-180.

⁵⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, s. 44.

⁵⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXVIII (8) s. 174.

han likevel en synlig kristelig tilstedeværelse i Möngkes leir. Rubruck fant frem til ham for første gang fordi han så korset på Sergius sitt telt, og når han så gikk inn, så fantes det mange kristne artefakter der inne, dekorert med kristne symboler. Viktigere er det at han synliggjorde sin tro i samfunnet, for eksempel gjennom å gå løfte opp sitt kors imens han deltok i prosesjoner ved viktige kristne høytider, holdt prekener for folkemengder, og gjennom å be for andre.⁵⁹ Det viser seg dog senere i beretningen at Sergius ikke egentlig var en munk, og at han heller ikke hadde noe religiøs utdannelse eller autoritet der han kom fra.

I tillegg til misjonærer, som reiste eksplisitt for å spre religiøs kunnskap, så beskriver Rubruck også reisende som krysset det mongolske imperiet av diplomatiske årsaker. Gjennom reisebrevet får man innsyn i at mongolene verdsatte diplomati høyt; falske diplomater ble jaktet ned og henrettet, imens utsendinger på diplomatiske oppdrag ble fraktet kjapt inn i imperiet via mongolenes raske poststafettsystem.⁶⁰ Systemet er et bevis på forbedringen i infrastruktur innad i det mongolske imperiet, og var designet slik at det blant annet forsynte diplomater med friske hester så de kunne krysse lange avstander på kort tid.⁶¹ Siden det mongolske imperiet både omfattet en rekke kristne områder, og grenset til kristne områder, reiste naturlig nok også kristne diplomater inn i riket. Rubruck skriver blant annet om reisen til den armenske kongen Hethum I, som ankom Möngkes hoff etter at Rubruck selv hadde reist hjem. I tillegg nevner han ved flere anledninger munken Andrew av Longjumeau, som ble sendt i et diplomatisk ærend av Ludvig IX.⁶²

Selv om Rubrucks beskrivelser viser at det kom en rekke kristne diplomater til riket, så er det sannsynlig at antallet kristne diplomater som reiste til mongolriket var færre enn av de andre religionene. Likevel hadde diplomatene kanskje mer makt knyttet opp imot den styrende eliten, siden de fikk snakke fritt i deres nærvær. Rubruck ser ut til å mene at å sende diplomater var det eneste riktige hvis man ville nå noen vei i å spre det kristne budskap, siden han selv bare kunne snakke når han ble snakket til og kun fikk komme når han ble tilkalt. Han beskriver også at han ønsket at kongen av Armenia skulle ankomme leiren, antagelig slik at han kunne ha en alliert diplomat som kunne tale den riktige kristendommens sak.⁶³ Samtidig

⁵⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXVIII (5-8) s.172-174; XXIX (26, 43 & 53) s.192, 199 & 206.

⁶⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel VIII (2) 93-94; kapittel XXVIII (10) s.175; kapittel XXIX (12-13) s.186-187.

⁶¹ Allsen, «Mongols as vectors for cultural transmission», 144.

⁶² Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXIX (34) s.196.

⁶³ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXIII (1) s.226.

kan det faktum at Rubruck ønsket at kongen skulle komme også tyde på at det enten var få diplomater generelt, eller få mektige kristne diplomater til stede.

En siste gruppe reisende, som Rubruck skrev svært lite om, er handelsmenn. De fleste som blir nevnt i reiseberetningen opererte i områdene omkring Tyrkia og Svartehavet, og er enten beskrevet i forbindelse med geografi eller at de har gitt Rubruck viktige opplysninger. Blant annet beskriver Rubruck byen Sudak som et viktig handelssenter, der reisende som var på vei nordover med silke og krydder, møtte reisende fra Russland og andre nordlige områder som selv kom sørover med pelsvarer. I tillegg nevnes det informasjon om reisende som er på vei østover fra Konstantinopel, og etablerte handlende fra Genova og Venezia som styrte handelen i Sør-Tyrkia.⁶⁴ Det er rimelig å anta at en del av disse handelsmennene var tilknyttet kristendommen da de både stammet fra og opererte i områder der kristendommen var dominant på 1250-tallet. Dessuten trekker Peter Jackson frem at nettopp Svartehavsområdet ble et viktig mål for vestlig kommersiell aktivitet utover på 1200-tallet, spesielt etter at Mongolene hadde erobret steppelandsskapet som ligger til nord for havet.⁶⁵

At handelsmennene handlet med mongolene, kommer også frem i Rubruck. I tillegg til beskrivelser av handlende som reiste inn i de mongolske områdene, var det også handelsmenn som ga Rubruck råd om gavegivingen som mongolene praktiserer.⁶⁶ Dette tyder på en kjennskap som de har erfart gjennom kontakt. Likevel er det vanskelig å vite noe om hvor langt inn i riket kristne handelsmenn typisk reiste. Rubruck beskriver ikke hvem de handlende han møtte i mer østlige deler av imperiet er. Jackson mener at handelen ikke strakk seg lenger øst før på 1300-tallet, etter Rubruck sin tid. Den kristne handelen med mongolene foregikk med andre ord i områder som gjerne allerede hadde mange kristne bosatte, der mongolene allerede var nødt til å forholde seg til kristendommen. Dette var nok en viktig del av kristen tilstedeværelse i det mongolske riket, men handelsmenn, som vanligvis spiller viktige roller i spredning av religion, virker ikke å ha bidratt mest til å øke kristen tilstedeværelse i allerede kristne områder.⁶⁷

⁶⁴ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel I (2-6) s.63-66; kapittel XXXVIII (14-16) s.273-274.

⁶⁵ Jackson, *The Mongols and the West*, 292.

⁶⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel I (9) s.68.

⁶⁷ Jackson, *The Mongols and the West*, 293-294; Melve, *Ei Verd i Endring*, 107.

2.3 Islam og buddhisme

2.31 Islam

Selv om Rubruck ikke er like oppmerksom på islam som kristendom, beskriver han tendenser som bekrefter det større bildet historikere har av eksistensen av islam innad i det mongolske riket omkring 1250-tallet. I likhet med kristendommen var også islam allerede sterkt utbredt på denne tiden. Den islamske utbredelsen skiller seg derimot fra den kristne ved at en mye større del av områdene som lå under det mongolske riket hadde en muslimsk majoritetsbefolkning før mongolenes erobringer. Islam var den dominerende religionen i det nordlige Afrika, Midtøsten, Persia, Iran, og Sentral-Asia på 1200-tallet,⁶⁸ noe som også reflekteres i *Itinerarium*. Rubruck beskriver blant annet dominansen av muslimske befolkningsgrupper boende rundt elva Volga og det Kaspiske hav, anerkjenner Persia som et muslimsk-dominert område, forteller om byer i Sentral og Øst-Asia der det kun bodde muslimer, slik som Kenjek og Quyas, og sier at det fantes muslimer boende over alt i Uighurenes områder.⁶⁹ Med andre ord var islam en religion med sterk tilstedeværelse i det mongolske riket, i en enda større grad enn kristendommen.

For det første vet man at det mest sannsynligvis var et stort antall muslimer som ble ansatt i strategisk viktige posisjoner ved det mongolske hoffet. Som tidligere nevnt så åpnet mongolenes revitalisering av silkeveiene opp for flere reisende til riket. Historiker Michal Biran trekker fram at mongolene aktivt promoterte handel og rekrutterte dyktige personer innenfor kunnskapsområder slik som vitenskap, handel og administrative oppgaver, noe som førte til økt mobilisering av folk på tvers av imperiet, og muligheter for økt utveksling. Selv om mongolene rekrutterte sterkt fra flere befolkningsgrupper, som for eksempel buddhistiske uighurer og sjamanistiske khitanere, så var ifølge Liu muslimer fra de sentralasiatiske steppene spesielt attraktive for dette formålet.⁷⁰ De fleste muslimene arbeidet innenfor finansområder, men som Rubruck også beskriver i sitt reisebrev, så var de der også som sekretærer.⁷¹

⁶⁸ Morgan & Reid, *The New Cambridge History of Islam Volume 3: The Eastern Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*, 1.

⁶⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XIV (2 & 3) s.111-112; XIX (2 & 3) s.130-131; XXII (4) s.143; XXIII (5) s.147; XXIV (1) s.150.

⁷⁰ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange, 542; Liu, *The Silk Road*, 114-116.

⁷¹ Liu, *The Silk Road*, 116; Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXIII (4) s.228.

Samtidig var islam også svært synlig i Karakorum, der det virket å være bosatt et vesentlig antall muslimer. Blant annet forteller Rubruck at det i byen fantes to moskeer. Han skriver ikke noe om disse moskeene tilhørte forskjellige retninger innenfor islam, men tilstedeværelsen av de to kan fortelle at det var en viss utbredelse av muslimer som enten bodde der, eller at det var nok muslimer som kom til området til at det var behov for begge de to moskeene. Videre kan Rubruck også fortelle at det fantes et eget kvartal i byen der det kun bodde muslimer. Noe lignende blir ikke beskrevet for de andre trosretningene, og leseren får ei vite hvor for eksempel de kristne som Rubruck møtte var bosatt. Om muslimene hadde et eget område i byen, så kan det tale for veldig mange bosatte. Lokasjonen kan muligens også avsløre at det fantes flere muslimer enn kristne i området, eller at muslimene var etablert tidligere. Det muslimske kvartalet virker nemlig å ligge mer sentralt enn kirken, som lå «i ytterkanten av byen».⁷² Rubruck beskriver at for å komme seg dit, måtte de gå gjennom det muslimske kvartalet.⁷³ Dette kvartalet var nok også av en viss størrelse, da det dessuten skal ha inneholdt flere basarer, og det skal ha vært samlet folk der for å delta på messer. Spesielt beskriver Rubruck at det var mange handelsmenn i området som forsøkte å selge varene sine til alle diplomatene som reiste til byen.⁷⁴ Alt dette taler for at islam var en utbredt og etablert religion, som i tillegg hadde et synlig nærvær og var i kontakt med mange tilreisende.

Rubruck sier ingenting om hvilken religion handelsmennene tilhører, men det er ikke usannsynlig at en del av dem kunne tilhøre islam. Muslimer boende i Sentral-Asia hadde lenge hatt handelsforbindelser med Mongolia og Kina, og Chinggis Khans tidlige følgere inkluderte muslimske handelsmenn.⁷⁵ Handel og kommersiell aktivitet sto dessuten sentralt i spredningen av islam til Asia i utgangspunktet, der enkel reisevei via sjøforbindelser hadde ført til at handelen og dermed også islam spredte seg langs den asiatiske kysten.⁷⁶ Man vet i tillegg at svært mange muslimske handelsmenn reiste innad i riket da det ble åpnet for enklere reise langs silkeveiene. Chinggis Khan, men også hans etterkommere og andre velstående mongoler, stolte for eksempel så mye på muslimske handelsmenn at de hyret dem inn til å anskaffe varer på sine vegne.⁷⁷ Om det var et stort antall muslimske handelsmenn som reiste til Karakorum, så vil de ha bidratt til både spredning og økt tilstedeværelse av islam.

⁷² Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXII (1) s.221.

⁷³ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXX (6) s.211.

⁷⁴ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXII (1) s.221.

⁷⁵ Manz, «The rule of the infidels», 131.

⁷⁶ Morgan og Reid, *The New Cambridge History of Islam Volume 3: The Eastern Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*, 8-10.

⁷⁷ Liu, *The Silk Road*, 116-117.

Sist, men ikke minst, så hadde i likhet med kristendommen også islam diplomater og misjonærer som reiste innad i det mongolske riket. Disse kan ha bidratt i større eller mindre grad til å øke muslimsk tilstedeværelse på sentrale steder i imperiet. Rubruck beskriver muslimske diplomater enkelte steder i reiseberetningen sin, der han for eksempel nevner en muslimsk ambassadør som hadde reist til Möngke på vegne av den bysantiske keiseren Johannes III Dukas Vatatzes.⁷⁸ Ambassadører besøkte ifølge Rubruck også Berke, en av Chinggis Khans barnebarn, som selv var muslimsk. I reiseberetningen beskrives det at alle muslimer som reiste fra Tyrkia og Persia passerte gjennom leiren hans, der de stoppet for å gi ham gaver. Da Rubruck reiste tilbake fra Möngkes leir hadde Berke derimot byttet lokasjon. Han forklarer at Berkes bror Batu Khan hadde bedt ham flytte, da Batu mente at det faktum at muslimske ambassadører stoppet hos Berke var ødeleggende for hans egne interesser. Jackson og Morgan antyder at grunnen kan ha vært at gavene havnet hos Berke heller enn hos Batu, som selv ønsket seg disse.⁷⁹ Hvis Batu gikk til det skritt å be Berke flytte sin leir, så kan det tyde på at det var snakk om et betydelig antall gaver og dermed også mange reisende muslimske ambassadører. Om derimot absolutt alle muslimer passerte Berkes leir, så var nok ikke alle de reisende ambassadører da muslimer også reiste av andre grunner, og likevel måtte ha med gaver. Man kan nok likevel anta at diplomatiske oppdrag var en grunn til at muslimer reiste, som dermed bidro til å øke synligheten til islam innad i det mongolske imperiet ytterligere.

2.32 *Buddhisme*

Itinerarium er både en viktig kilde til buddhistisk tilstedeværelse ved mongolenes hoff, og den tidligste vestlige kilden til å gi en detaljert beskrivelse av buddhisme som en egen trosretning. Siden Rubruck ikke kjente til buddhisme fra før, brukte han gjerne beskrivelsene «bildedyrkere» eller «tuin», etter det kinesiske uttrykket *tao-jen* («menn av stien»). Rubrucks valg av ordet «bildedyrker» for å beskrive buddhisme har rot i buddhistenes tilbedelse av stupaer, statuer og bilder, men er samtidig plukket fra listen med ord som prestene hadde tilgjengelig for å beskrive forskjellige former for kjetteri. Bruken av ordet «bildedyrker» reflekterer at Rubruck forsøkte å beskrive en praksis ut ifra de ordene han hadde tilgjengelig,

⁷⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel 1 (5) s.65 & XXXIII (3) s.227.

⁷⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XVIII (2) s.127.

og betydningen blir med det farget av Rubrucks verdensbilde. Innenfor kristendommen ble bildedyrking fordømt på grunn av at bildene representerte en falsk guddom, en Gud som ikke kunne avbildes, eller var laget av feil materialer.⁸⁰ Siden man kun skulle ha én Gud, kunne man altså ikke dyrke bilder. Når Rubruck dermed bruker betegnelsen «bildedyrker» om buddhistene så bærer ordvalget med seg implikasjoner fra hans side om at det de tilber er falske guder.

Selv om begrepsbruken av denne grunn er lite presis, mener Jackson og Morgan at personer eller praksiser Rubruck beskriver som «bildedyrkere» ofte faktisk faller inn under en buddhistisk retning. Ordet «tuin» ble på sin side kun brukt om buddhistiske prester, ikke om buddhister generelt slik som Rubruck gjør. Dessuten forveksler Rubruck på et tidspunkt buddhisme med manikeisme, en annen religion som hadde hatt en stor følgerskare i Sentral-Asia. Til Rubrucks forsvar hadde de to religionene blandet seg, men man kan altså ikke se bort ifra at Rubruck ikke alltid skiller mellom forskjellige religioner som tilber bilder selv om han tross alt nevner at det fantes flere typer buddhisme.⁸¹

Buddhisme er en tredje religion som var utbredt i mongolenes imperium. Rubruck beskriver den i betydelig mindre grad enn kristendom og islam, men til tross for dette er det mulig å skaffe noe innsikt i hvordan utbredelsen av buddhismen kan ha sett ut. Mellom 1000 og 1500 eksisterte buddhismen hovedsakelig rundt India og Tibet, i Øst-Asia (Kina) og i Sørøst-Asiatiske områder. Et sentralt element i den store spredningen var reisevirksomhet. Buddhismens egen lære oppfordret til misjonsreiser, noe som resulterte i at munkene og nonnene la ut på reiser som brakte dem langt av gårde. Her ble det grunnlagt kloster, eller satt opp stupaer som kunne tilbes av de reisende. Handel var en annen grunn til at buddhismen spredte sin innflytelse over et stort område. På samme måte som i spredningen av islam, var altså buddhistiske handelsmenn som reiste langs silkeveiene viktige for at buddhismen slo rot i nye områder. Sist, men ikke minst, fant buddhismen tidlig støtte hos en rekke herskere som brukte religionen politisk, i tillegg til å støtte opp under buddhistisk virksomhet og religiøse utveksling.⁸² Selv når denne støtten falt bort, så forble det buddhister blant folket bosatt der. Da mongolene invaderte de buddhistiske områdene på 1200-tallet, resulterte det i mange fast

⁸⁰ *The Cambridge Dictionary of Christianity*, s.v. «Idol, Idolatry».

⁸¹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, 22, 49 & 164; Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 284-285.

⁸² Sen, «The Spread of Buddhism», 447-448 & 467.

bosatte buddhister både innad i og i umiddelbar nærhet til riket. Med utbedringer av silkeveiene under mongolenes styre vet man også at buddhismen strakte seg enda lenger inn i Sentral-Asia, der den i en begrenset periode også eksistere så langt vest som Iran.⁸³

Rubruck kan ikke fortelle noe om utbredelsen av buddhisme utover områdene han besøker, men bekrefter tilstedeværelsen av buddhistisk monoteisme blant det uighurske folkeslaget, som holdt til på de sentralasiatiske steppene. Nettopp uighurene kan ha spilt en viktig rolle i buddhismens kontakt med mongolene. Dette skjedde for det første gjennom at de var en nær nabo til imperiets hovedsete og ga mongolene kjennskap til religionen. Kanskje enda mer sentralt for buddhistisk spredning derimot, så ble uighurer også ansatt i byråkratiske posisjoner innad i riket.⁸⁴ I likhet med kristendom og islam eksisterte altså buddhismen ved hoffet i strategisk viktige posisjoner. Til tross for denne eksistensen beskriver derimot Liu at islam hadde en sterkere tilstedeværelse ved hoffet.

Andre beskrivelser i Rubrucks reisebrev kan også støtte opp under at buddhisme var etablert ved det mongolske hoffet. I reisebeskrivelsen blir også enkelte medlemmer av khanens familie beskrevet av Rubruck som «bildedyrkere». Rubruck forteller for eksempel om Möngkes kone Cota, som var syk, og som visstnok skal ha dyrket bilder. En annen av khanens koner fulgte ifølge Rubruck både mongolenes egen sjamanistiske religion, og dyrket bilder. Hvis Jackson og Morgan har rett i at Rubrucks bruk av «bildedyrker» ofte henviser til buddhisme, så er det sannsynlig at begge disse konene kan ha vært buddhister eller praktisert buddhisme. Rubruck forteller videre at de nevnte konene ble bedt for av buddhistiske lamaer, en praksis som ifølge David Morgan skal ha vært svært utbredt ved hoffet.⁸⁵ Selve bønner trenger ikke bety at de var buddhister, fordi mongolene aksepterte bønner fra andre religioner enn sin egen, men det viser tilstedeværelsen til og bruk av buddhistiske lamaer innad i Möngkes leir. Det er vanskelig å si noe om hvor utbredt buddhismen var blant den mongolske herskerslekten, men fra andre kilder vet man at det fantes personer innenfor herskerfamilien som hadde buddhistiske sympatier. Ifølge Jackson og Morgan skal dessuten Möngke etter hvert ha foretrukket den buddhistiske religionen over andre trosretninger.⁸⁶ Dette betyr at

⁸³ Brack, «Rashid al-Din», 215-217.

⁸⁴ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXIV (1) s.150; Johan Elverskog, *Buddhism and Islam on the Silk Road* (Philadelphia: University of Philadelphia Press, 2010) 136; Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 542.

⁸⁵ David Morgan, *The Mongols*, 110.

⁸⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, 237.

buddhisme både lyktes i å eksistere i og spre seg innad i Möngkes leir, selv om det forteller lite om akkurat hvor vanlig religionen var på Rubrucks tid.

Likevel finnes det beskrivelser i Rubruck som kan vitne om at også buddhisme kan ha vært viktig og svært synlig i de sentrale delene av mongolenes rike. Under en religiøs debatt som Rubruck deltar i, så skriver han at det hadde møtt opp «et vesentlig antall» buddhistiske lamaer for å overvære det som skjedde.⁸⁷ Hvis man kan anta, slik Jackson & Morgan gjør, at samlingen av lamaer var relativt stor, så vil dette kunne fortelle at enten den buddhistiske troen eller antall misjonærer som hadde reist dit var av betraktelig størrelse og at buddhismen dermed var etablert i samfunnet. Etter hva vi allerede vet om kristendommen og islam, er det ikke usannsynlig at noen av disse var faste bosatte eller bodde i området over en lengre periode. Rubruck vitner videre om eksistensen av så mange som 12 «templer for bildedyrking tilhørende forskjellige folkeslag» i mongolenes hovedstad Karakorum.⁸⁸ Historiker Larry Moses tilskriver alle disse til buddhismen, som i så måte vil bety at buddhismen var virkelig utbredt og svært synlig i samfunnet.⁸⁹ På tross av dette kan Rubrucks lite presise begrepsbruk, det faktum at han ikke tidligere kjente til buddhismen, og at han tilskriver templene forskjellige folkeslag, bidra til at man kan så tvil om alle de 12 templene virkelig var buddhistiske. Tatt i betraktning at buddhisme eksisterte ved hoffet, at det var en stor gruppe lamaer til stede, og at Möngke Khan i tillegg var religiøst tolerant, skal man likevel ikke se bort ifra at en andel av templene gjorde nettopp det.

⁸⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXIII (13) s.231-232; «introduction» s.22.

⁸⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXXII (1) s.221.

⁸⁹ Larry W. Moses, *The Political Role of Mongol Buddhism* (Bloomington: Asian Studies Research Institute ved Indiana University, 1977) 56.

Kapittel 3: Mongolenes religion, religiøs toleranse og religiøs utveksling i riket

3.1 Innledning

Da Rubruck ankom hoffet til Möngke Khan i desember 1253, var han kommet inn i selve hjertet av det mongolske imperiet.⁹⁰ Her ble han for første gang vitne til mongolens egen religion, en kompleks polyteistisk tro som involverte både troen på flere guder og en rekke sjamanistiske praksiser. Sjamanene var involvert i et bredt spekter av samfunnets daglige anliggende. Rubruck beskriver at de spilte i en sentral rolle i å drive vekk allslags onde ånder gjennom rensesritualer, kunne endre væreforhold, bestemte når feiringer skulle finne sted, og at de kunne bruke brente dyreknokler til å spå fremtiden.⁹¹ Samtidig skildrer Rubruck et samfunn preget av religiøs mangfold og toleranse, der den daglige religiøse utøvelsen av ulike religioner knapt ble påvirket av de sjamanistiske praksisene som dominerte trosutførelsen blant mongolene. Tvert imot virker det mongolske samfunnet heller å både akseptere og oppmuntre til utveksling og religiøs endring, for eksempel gjennom hvordan mongolene mottar bønner fra andre religioner enn «sjamanismen», og hvordan alle religioner involveres i fester og feiringer i riket.⁹² I dette kapittelet ønsker jeg å utforske hvordan det religiøse mangfoldet i riket ble påvirket av mongolenes egne religiøse praksiser og generelle holdninger til religion som konsept, og hvordan deres religiøse holdninger eventuelt kunne bidra til å åpne opp for religiøs toleranse, nye kulturmøter og religiøse utvekslinger i samfunnet.

3.2 Mongolenes religion og Möngke Khans tro

Mongolenes religion var svært komplisert, men gjennom samtidige kilder slik som Rubruck sin reiseberetning kan man begynne å få oversikt over hvordan denne religionen så ut på 1200-tallet. De fleste historikere har gjerne omtalt den som «sjamanisme» på grunn av dens tilknytning til ånder og tilbedelse av forfedre, og sjamanens oppgave i å kommunisere med åndene. «Sjamanisme» er egentlig et misvisende begrep grunnet at det ignorerer de religiøse praksisene til de som ikke kan klassifiseres som sjamaner, i tillegg til at det er et vidt begrep

⁹⁰ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 273.

⁹¹ Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, 21.

⁹² Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 546; Jackson & Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, kapittel XXII (2) s.141; XXVIII (16-18) s.179; XXIX (15-16) s.187.

som kan ignorere store og viktige forskjeller mellom en rekke forskjellige trosretninger som faller inn under det og få de til å virke likere enn de er. Jeg velger fremdeles å bruke begrepet som følge av få gode alternativer, men da som «sjamanisme».⁹³

I analysen vil fokuset hovedsakelig rette seg mye mot sjamanistiske praksiser fordi de var en stor del av det religiøse dagliglivet, og dermed kan kaste lys over hvordan religionen så ut i praksis. For å forstå religionen fullt er det likevel viktig å nevne at den i tillegg til en verden bestående av ånder, samtidig inneholdt guder med mandat over himmel og jord. De viktigste av dem var himmelguden Tengri, og gudinnen over jorden og fertilitet, Itügen. Tengri var den øverste og mest suverene av gudene, og ettersom mongolene møtte flere monoteistiske religioner, vokste Tengris rolle slik at han ble mer sentral og etter hvert allmektig på en måte som lignet bildet av gud fra andre religioner slik som islam og kristendom.⁹⁴

3.21 «Idoler»

I møtet med mongolenes religiøse praksiser, beskriver Rubruck en type figur eller statue som han kaller «idoler». Bruken av dette ordet er det samme som blir brukt til å omtale buddhismen, og henviser også til det den romersk-katolske kirken kalte bildedyrking. Dette betyr ikke at buddhismen og mongolenes religion tilba lignende bilder eller statuer, ei heller at betydningen bak handlingen å tilbe bildene var lik. Siden ordvalget derimot er likt, bærer betegnelsen «idol» fra Rubruck sin side med seg de samme implikasjonene som ved bruken av «bildedyrker» om buddhistene, nemlig at det mongolene tilber er falske guder. Mongolene selv kalte de for *ongghod*. Bruken av «idol» fra Rubruck sin side impliserer at *ongghod* hadde menneskelige karakteristikk, siden idoler var laget for å etterligne guds form på jorden. Jackson og Morgan beskriver de som dukker, som passer denne beskrivelsen.⁹⁵ Videre i oppgaven kommer jeg til å bruke en av de to betegnelse.

Ongghod dukker opp flere steder i reiseberetningen, og ut ifra hva Rubruck kan fortelle om dem, så fremstår de som det mest sentrale aspektet ved mongolene sin religion. Dukkene var ifølge Rubruck små, og laget av filt, men kledd i svært fine og dyre materialer. Han beskriver at de hang på veggene inne i mongolenes telt, der deres funksjon var å vokte boligene i

⁹³ Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 254.

⁹⁴ George Lane, *Daily Life in the Mongol Empire* (Connecticut: Greenwood Press, 2006) 200-202.

⁹⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, 75; kapittel II (7) s.75.

teltleiren.⁹⁶ Denne funksjonen og den fine utkleddingen kan med andre ord fortelle at dukkene spilte en viktig rolle i samfunnet, samtidig som de ble høyt verdsatt. Dukkenes sentrale posisjon understrekes dessuten ved at de både figurerer i hyppige ritualer, og som en viktig del av høytider. Rubruck forteller at når mongolenes religiøse ledere hadde bestemt at de skulle feires høytider, konstruerte de slike dukker, for så å arrangere dem i et satt mønster inne i sine egne telt. Mongolene besøkte deretter disse teltene for å tilbe idolene.⁹⁷ Videre skriver Rubruck at mongolene strødde søt hestemelk på dukkene når de selv samlet seg for å drikke i fellesskap, noe som var et sosialt ritual i det mongolske samfunnet.⁹⁸

Historiker Walther Heissig beskriver den mongolske religionen sin primære funksjon som å beskytte mongolene og deres eiendeler mot angrep fra onde krefter. Rubruck bruker betegnelsen «onde ånder» eller «demoner», som sannsynligvis er et resultat av den kristne forståelsen av at ondskap stammer fra djevelen eller djevelbesettelse.⁹⁹ Selve grunnen til at disse dukkene hadde en så sentral posisjon, handlet uansett om at de beskyttet samfunnet. Dukkenes menneskelige form representerte ifølge Heissig mongolenes forfedre. Forfedres ånder hadde nemlig, i kraft av å ha levd hele liv for så å gå bort, mestret det materielle livets hemmeligheter. Dermed kunne de bidra med hjelp mot de onde kreftene som truet.¹⁰⁰

Et eksempel som forklarer mongolenes redsel for trusselen fra de onde kreftene, er Rubrucks beskrivelse av sykdom. Han forteller at hvis mongolene var syke, så skulle de holde sengen og sette opp et skilt utenfor inngangen slik at folk visste at de ikke skulle komme inn. Årsaken var at mongolene ifølge Rubruck var bekymret for at besøkende skulle ta med seg onde ånder til den syke, noe som igjen førte til at nesten ingen skulle besøke telt der det var sykdom. Heissig mener derimot at sykdom i seg selv også tydet på at man hadde blitt rammet av onde krefter, noe som kan bety at forbudet mot besøk kanskje var for å holde de onde kreftene sperret vekk.¹⁰¹ Rubruck viser derimot at det ble gitt unntak fra besøksforbudet til religiøse tjenestemenn, som ble tilkalt fordi de spilte en rolle i å drive vekk de onde åndene.¹⁰² Dette

⁹⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel II (7) s.75 & kapittel XXV (9-10) s.156.

⁹⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXV (9-10) s.156.

⁹⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel II (8) s.75-76.

⁹⁹ Behringer, «Devil, Satan, Demons and Demonic Powers».

¹⁰⁰ Walther Heissig, *The Religions of Mongolia*, 7-9.

¹⁰¹ Heissig, *The Religions of Mongolia*, 9.

¹⁰² Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel VIII (5) s.96; Heissig, *The Religions of Mongolia*, 9.

aspektet ved personer av religiøs rang forteller Rubruck om flere steder i reisebrevet, og gjaldt tydeligvis religiøse tjenestemenn av flere religioner.

Frykten for onde krefter materialiserte seg i tillegg som et tabu mot døden og døde mennesker. Innenfor den romersk-katolske kristendommen, var det vanlig å gjennomføre nattverden med syke mennesker som det siste sakrament før døden. Da en av prestene fra Østens Kirke lå ved dødsleiet, ønsket Rubruck å bli hos ham for å gi ham den spirituelle støtten i livets siste fase. Munken Sergius hindret ham i dette, fordi det ville ført til at han ikke kunne være i khanens tilstedeværelse på et helt år.¹⁰³ Rubruck forteller videre at alle gjenstander som hadde tilhørt døde personer, måtte bli rensset av mongolenes religiøse ledere før de kunne brukes igjen. Denne renselsen ble gjennomført ved å bære de forurensete gjenstandene mellom bål, noe som kan tyde på at ild ble gitt rensende egenskaper.¹⁰⁴ Slik rensset man ut ondskapen, så andre ikke ble smittet av den. Disse skikkene ble med andre ord tatt svært seriøst, og kan ha vært et uttrykk for å beskytte leiren, og khanen som den viktigste personen i samfunnet, mot å bli negativt påvirket av de onde kreftene, som vi gjennom kilden ser har en sterk tilknytting til sykdom og død. Heissig tolker religionen som at disse kreftene forårsaket sykdom og død i seg selv. Selve rensesritualet som måtte gjennomføres av de religiøse lederne, viser også til de religiøse ledernes rolle i å drive vekk onde krefter, og følgelig også til kreftenes tilknytting til døden. Dessuten understreker dødens tilknytting til onde krefter, og i forlengelsen mongolenes mange beskyttende handlinger, den helt sentrale rollen beskyttelse mot ondskap spilte i samfunnet. Dette la altså grunnlaget for mongolenes religion.

3.22 Sjamanene, Mongolenes religiøse tjenestemenn

De religiøse lederne i mongolenes samfunn omtales ofte som «sjamaner». Sjamanenes tilstedeværelse og viktige oppgaver når de onde åndene rammet i form av sykdom og død, demonstrer at sjamanene selv spilte en viktig rolle i å drive vekk onde krefter. De hadde ansvaret for ritualet som ble gjennomført for å rensse gjenstander som hadde tilhørt de døde, og de ble tilkalt for å hjelpe når onde ånder slo til i form av sykdom. David Morgan beskriver sjamanen som en formidler mellom den menneskelige og åndelige verdenen, der han kunne kommunisere med forfedrenes ånder for å tilkalle deres hjelp.¹⁰⁵ Det var denne funksjonen

¹⁰³ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXI (5-6) s.219.

¹⁰⁴ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXV (3) s.241.

¹⁰⁵ Morgan, *The Mongols*, 38.

som lot ham drive vekk de onde kreftene for å beskytte samfunnet. Nettopp dette beskriver Heissig som en svært viktig funksjon, fordi samfunnet hadde et nødvendig behov for beskyttelse og stabilitet fra elementene for at det skulle kunne eksistere, slik som for eksempel god helse, liv og mat.¹⁰⁶

I tillegg viser Rubruck at sjamanene var knyttet til onghod. Rubruck skriver at når teltleiren flyttet på seg, så var det sjamanenes oppgave å frakte disse dukkene på en spesiell vogn. Dette var et viktig ansvar, og det var ingen andre mongoler som turte å røre ved denne vognen.¹⁰⁷ Dessuten laget som tidligere nevnt også sjamanene idoler ved høytider, som mongolene så tilba inne i deres telt. Som nevnt, spilte onghod en sentral rolle i å beskytte samfunnet, og representerte selve åndene med kunnskapen til å holde ondskapen i sjakk. Ansvaret for disse virker dermed som en naturlig forlengelse av sjamanenes funksjon i å bevare samfunnet. Jackson og Morgan argumenterer for at dette ansvaret faktisk var sjamanenes viktigste oppgave, siden dukkene representerte det mest grunnleggende forsvaret mot ondskap.¹⁰⁸ Plikten til å ivareta dukkene bidrar for det første dermed til å understreke at beskyttelse av samfunnet mot onde krefter var et viktig anliggende hos sjamanene. Videre gjorde dukkenes sentrale posisjon at sjamanene selv ble sentrale aktører i samfunnet, siden de hadde ansvaret for dem.

Noe annet som kan fortelle om sjamanenes makt og posisjon i samfunnet, er at de hadde innflytelse over mange typer beslutninger som ble tatt i leiren. Rubruck forteller at når leiren flyttet på seg, så var det sjamanene som bestemte hvor den nye leiren skulle settes. De religiøse lederne satte opp sine telt først, og den øverste av dem hadde teltet sitt direkte overfor hovedteltet til storkhanen. At den religiøse lederen var bosatt på såpass sentral plassering i leiren, tyder på at religionen fremdeles hadde en svært viktig posisjon i samfunnet under Möngkes regjeringstid som storkhan. Denne plasseringen kan også sees i sammenheng med at det var disse teltene som mongolene besøkte på helligdager for å tilbe onghod, som var en viktig praksis i samfunnet. Rubruck sin uttalelse om at alt sjamanene bestemte, skulle gjennomføres sporenstreks, bidrar til å videre understreke at religion fremdeles spilte en stor rolle i samfunnet. Han hevder så at mongolene ikke invaderte nye områder med mindre sjamanene hadde godkjent det, og at de på tidspunktet for Rubrucks besøk for lengst ville ha

¹⁰⁶ Heissig, *The Religions of Mongolia*, 9.

¹⁰⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXV (9-10) s.156.

¹⁰⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, 21.

returnert til Ungarn, om det ikke hadde vært slik at sjamanene ikke tillot det.¹⁰⁹ Hvis vi aksepterer at Rubrucks uttalelser i det minste til en viss grad er sanne i denne sammenhengen, hadde altså sjamanene ganske mye makt i samfunnet, noe som må bety at religionen var en viktig del av det mongolske hverdagslivet.

Sjamanenes makt og innflytelse kan videre sementeres i hvilket forhold Möngke selv hadde til religionen, siden han var storkhanen av riket. Rubruck forteller ved flere anledninger at khanen brukte sjamanistiske ritualer til å ta beslutninger, ved å tolke sprekke i brente sauebein. Dette er en form for spådomskunst der skulderbein fra sau ble brukt til å forutsi hva som hadde potensiale til å skje i fremtiden. Möngke vendte seg til dette ritualer svært ofte, noe man kan se gjennom at Rubruck skriver at det alltid var tilgjengelige bål til ritualer i nærheten av der khanen oppholdt seg, og at mongolene alltid finkjemmet leiren etter bein som kunne brukes.¹¹⁰ Alt i alt kan Rubrucks beskrivelser av mongolenes religiøse praksiser vise at «sjamanismen» fremdeles var en viktig del av mongolenes hverdagsliv på tidspunktet for Rubrucks reise.

3.23 Toleranse, og aksept av andre religioner

A) Bønner og velsignelser fra andre religioner

Interessant nok, beskriver Rubruck også at mongolene, i tillegg til å avhenge av sjamanene, aksepterte bønner og velsignelser fra andre religioner. På reisen østover fra Batu til Möngkes leir, ble Rubruck og resten av reisefølget tatt med av gruppens guide inn i teltene til velstående mongoler, for å be for dem. Han skriver til og med at en av kvinnene holdt igjen gruppen en hel dag, slik at de kunne komme inn til henne og velsigne henne. Rubruck skriver ofte om troen til dem han besøkte, men siden det her ikke blir nevnt hvilken religion disse mongolene var en del av, kan man anta at de tilhørte «sjamanismen». Da Rubruck så ankom Möngkes leir og hadde sitt første møte med ham, tilbød han sine tjenester som religiøs prest til Möngke, hans koner, og hans barn, slik at han fikk bli i leiren.¹¹¹ I asiatiske områder var det vanlig å gi gaver til både tjenestemenn og herskere for å lette sosiale utvekslinger. Kvaliteten på gaven kunne så gi høyere status og betydning som besøkende. Som munk hadde ikke Rubruck edle metaller eller fine tekstiler som han kunne tilby khanen, men istedenfor

¹⁰⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXV (9-10) s.156.

¹¹⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (26-28) s.193.

¹¹¹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXII (2) s.141; XXVII (6) 167-168; XXVIII (16-18) s.179-180.

brakte han bønn som en slags gave og billett til å oppnå det han ønsket – innpass i riket. At det fungerte kan fortelle at bønn tilsynelatende var viktig og verdsatt.¹¹² Mongolene ser ut til å ha ønsket flest mulig bønnen, selv fra andre religioner enn sin egen.

Historikere har tolket mongolene sin anerkjennelse av religiøse tjenester fra ulike religioner på forskjellige måter. Flere historikere, inkludert David Morgan, har tidligere brukt dette som et av flere bevis på at mongolene ikke nødvendigvis var spesielt tett knyttet til egen religion. Morgan sin tolkning var at mongolene ønsket så mye guddommelig forsikring som mulig. Med andre ord vil det si at de hadde en oppfatning om at hvilken som helst religion kunne være den Sanne, noe som førte til at de åpnet opp for en kulturell utveksling med alle sammen. Morgan trakk også frem at mongolene senere konverterte til andre religioner. Selv om han anerkjente at kjerneelementer fra sjamanismen gjerne fortsatte å bli praktisert, vektla han altså heller import av elementer og bytte av religion. Det faktum at mongolene mottok bønnen fra alle religioner kunne ifølge Morgan tyde på at de var likegyldige til hvor den religiøse beskyttelsen kom ifra, som i sin ytterste konsekvens kunne være et bevis på at de var på vei vekk fra sin egen religion.¹¹³

Peter Jackson legger derimot i en senere tolkning mer vekt på at sjamanisme opptrådte som en slags amalgam. Selv om den gjerne adopterte og lånte trekk fra andre religioner, beholdt den sine mest gjenkjennelige kjennetegn og vedvarte dermed over lengre tid. Han mener at til tross for at det finnes bevis for at mongolene ønsket å investere i alle religioner i tilfelle en av de var den sanne, så er det også andre måter å tolke en slik praksis på.¹¹⁴ Med den viktige rollen sjamanene virket å spille i samfunnet, en streng praktisering av tabu i samfunnet (utdypet senere i 3.23 B), og spesielt Möngkes avhengighet av sjamanistiske praksiser, virker det ikke nødvendigvis som om mongolene var likegyldige til eller løst knyttet til egne praksiser. Rubrucks beskrivelser av møter med den mongolske religionen kan bidra til å kaste ytterligere lys over enkelte faktorer som kan bidra til å forstå hvorfor mongolene aksepterte bønnen fra andre religioner i tillegg til sin egen, og hva dette senere førte til.

¹¹² Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 300 & 311-312.

¹¹³ Morgan, *The Mongols*, 37-40.

¹¹⁴ Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 254-255 & 259-260.

For det første beskriver Rubruck blant annet ved flere anledninger at mongolene likte at man ba for at de skulle leve lange liv, som virker å ha vært et ideal i samfunnet.¹¹⁵ I dette målet om å leve lenge finner man igjen «sjamanismens» opptatthet med å beskytte samfunnet mot onde ånder slik at man kunne ha god helse, og slik legge til rette for samfunnets velstand.

«Sjamanismens» fokus var dermed mest rettet mot nåtiden. Andre religioner slik som kristendommen, islam og buddhismen, fokuserte derimot mer på etterlivet og hva som skjedde etter døden. Historikere slik som Michal Biran, samt også nevnte Morgan og Jackson, har påpekt at disse trosretningene dermed fylte et naturlig tomrom i den mongolske religionen istedenfor å kun representere en trussel mot den.¹¹⁶

En annen viktig faktor er at mongolenes religion var knyttet til praksis og tradisjon heller enn doktrine. I en samtale Rubruck har med Möngke før han skulle reise tilbake til Europa, virker khanen å utrykke at alle religioner kunne være sanne. Ifølge Rubruck sammenlignet Möngke religionene med menneskers hender, der religionene ble beskrevet som forskjellige fingre på én og samme hånd.¹¹⁷ I overført betydning kan khanen ha ment at alle de forskjellige religionene kun var som grener på det samme treet. Jackson argumenterer i en av hans nyere artikler for at mongolene mente at det fantes flere veier til den samme guden, der ingen av dem var direkte feilaktige.¹¹⁸ Bønner fra flere forskjellige religioner ble altså akseptert fordi de forskjellige religiøse overbevisningene alle kunne være gyldige på sitt vis. Dette impliserer at det ikke fantes én «sann» gud, men heller flere måter å nå ham på som alle kunne ha effekt. Å motta flere bønner kunne kanskje fortsatt handle om å sikre seg mest mulig, men kanskje heller gjennom at de forskjellige praksisene styrket troen på at man nådde frem til Gud enn at man ba til flere forskjellige guder.

Som denne diskusjonen viser, utelukket ikke «sjamanismen» praksiser fra andre religioner, men åpnet heller opp for at andre religioner kunne eksistere i samfunnet sammen med den. I et eksempel fra *Itinerarium*, skriver Rubruck at det var vanlig at det ble arrangert en bankett ved hoffet i forbindelse med feiring av høytider og helligdager. Ved slike feiringer beskriver han at presteskaper innenfor de kristne, muslimske og buddhistiske trosretningene sendte egne delegasjoner til hoffet, der de alle først ba for storkhanen, for så å velsigne ham.¹¹⁹ Man skal

¹¹⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVIII (15-16) s.178-179.

¹¹⁶ Biran, «The Mongol Empire & inter-civilizational exchange», 456. Se også: Morgan, *The Mongols*, 37-40.

¹¹⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXIV (2) s.236-237.

¹¹⁸ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 282.

¹¹⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (15-16) s.187.

ikke utelukke at motivasjonen bak at alle velsignet storkhanen kan ha hatt en politisk dimensjon, men når religionene ble gjort til en del av feiringen på denne måten, indikerer det uansett at de alle hadde en plass i samfunnet. Det er rimelig å anta at deres posisjon i samfunnet var større enn den ville ha vært om mongolene ikke aksepterte bønner fra flere religioner.

Samtidig, siden mongolenes egen tro ikke virket å konkurrere mot de andre trosretningene, kunne dette bidra til å legge til rette for at samfunnet i seg selv kunne være religiøst tolerant.

B) Religiøs toleranse

I kapittel 2 utforsket oppgaven hvordan kristendom, islam og buddhisme alle i stor grad hadde spredt seg inn i det mongolske riket. De langt på vei eksisterte, og synlig praktiserte sin religion i samfunnet. Dette tyder på at det mongolske samfunnet var religiøst tolerant overfor andre religioner enn den mongolske.

Som tidligere nevnt, beskriver Rubruck en rekke hellige steder slik som kirker, moskeer, templer og store statuer på sin reise gjennom det mongolske imperiet. Selv ved det mongolske hoffet og i hovedstaden Karakorum eksisterte det slike steder for tilbedelse av guddommene i andre religioner enn den mongolske. Ut ifra hvordan Rubruck beskriver kirken tilhørende Østens Kirke, så var de dessuten svært fint dekorerte i dyre materialer.¹²⁰ Fine og sannsynligvis svært synlige religiøse hellige steder tyder både på at det var en åpenhet for flere religioner i samfunnet og at tilhengerne av dem hadde nok rikdom til å utsmykke sine hellige steder. Samtidig forteller Rubruck at det fantes egne bispeseter for Østens Kirke innad i det mongolske riket, som viser at de forskjellige religionene i tillegg til å praktisere egen religion, også fikk beholde sine religiøse hierarkier med mektige religiøse posisjoner.¹²¹

Noe annet som indikerer en toleranse for forskjellige religioner innad i samfunnet, er at religionene fikk gjennomføre sine egne ritualer som ønsket. Rubruck deltok på flere kristne messer i kirkene, og ved påskefeiringen utførte han de kristne sakramentene sammen med en rekke armenske og ortodokse slaver ved kirken tilhørende Østens Kirke. På et tidspunkt forteller Rubruck om at munken Sergius ba Möngke om tillatelse til å bære korset høyt

¹²⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIV (1 & 5) s.150 & 152; XXIX (19 & 53) s.189 & 205; XXX (9) s.213; XXXII (1) s.221.

¹²¹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVI (11) s.163.

gjennom byen, som på en påle. Dette var en viktig kristen handling fordi de fikk vise frem og løfte opp korset, som var kristendommens viktigste symbol, i full offentlighet. Möngke ber ham bære korset slik ham selv vet best, noe som med andre ord betyr at de fikk tillatelse til å gjennomføre en åpenbart kristen symbolsk handling fra den høyeste autoriteten i imperiet.¹²² Möngke var, som beskrevet tidligere, en tilhenger av den mongolske religionen.

Ut ifra disse beskrivelsene kan det virke som mongolene hadde en likegyldig holdning til hvordan religion ble praktisert innad i riket, men enkelte detaljer hos Rubruck kan avsløre at det ikke var tilfellet. Mongolene hadde for eksempel visse religiøse tabu som påvirket alle som befant seg i riket, slik som det tidligere nevnte tabuet rundt død. Et annet tabu som Rubruck så vidt beskriver i *Itinerarium*, er et tabu som virker å angå vann. I beretningen skriver han at mongolene ikke vasket kl r, fordi de mente at dette ville gjøre deres gud, Tengri, sint, noe som ville forårsake tordenvær. Hvis man forsøkte å ta klesvasken, ville man visstnok både få streng tilsnakk og skittent yet konfiskert. Jackson og Morgan kobler mongolenes frykt for torden ved klesvask opp mot flere lignende forbud beskrevet av andre kilder. I disse er også det å vaske hender i rennende vann og å bade i elver inkludert på listen over handlinger som var forbudte i v r- og sommermånedene.¹²³ For muslimer ville slike forbud ha innskrenket deres mulighet til religionsutf relse siden enkelte handlinger som var en del av deres daglige praksis var forbudt. Her ser man også at mongolenes egne religiøse verdier og kulturelle tradisjoner ble verdsatt over utøvelsen av andre religioner. Jackson nevner også at det fantes andre forbud som kunne ramme muslimer, som ikke nevnes av Rubruck.¹²⁴ Reiseberetningen er på dette punktet tross alt preget av det Rubruck selv opplevde i det tidsvinduet han var der, så som en kristen oppdaget han nødvendigvis ikke eventuelle forbud som rammet andre religioner.

På tross av denne begrensningen, kan man likevel argumentere for at religionene som var til stede hadde store handlingsrom som de muligens ikke hadde hatt, eller som kunne sett riktig annerledes ut, under andre styreverner enn mongolene. For å vise dette kan man sammenligne religiøs utfoldelse under mongolene, med hvordan dette kunne være under kristendom og islam. Jeg understreker at sammenligningen gjøres på bakgrunn av hvilket handlingsrom som

¹²² Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXX (6-14) s.211-216; XXIX (41-43) s.198-199.

¹²³ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, 90; Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel VII (1) s.90.

¹²⁴ Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 259-261.

fantas, som er mer konkret enn for eksempel graden av toleranse i samfunnet. Det ville vært en mer komplisert og vanskelig operasjon å gjennomføre på en god måte grunnet de mange faktorene som kan påvirke hvordan toleranse oppleves og kommer til uttrykk i et samfunn.

Den katolske kristendommen så generelt på seg selv som den universelt sanne religionen som følge av at kristendommens kjerne, troen på Jesu død og oppstandelse, var selve fullbyrdelsen av det gamle testamentets profeti.¹²⁵ Kombinert med forbudet mot å tilbe andre enn Gud, mente kristendommen at alle andre trosretninger var kjetteri. Utover høymiddelalderen gikk kirken gjennom en prosess der den både begynte å tydeligere definere hva verdiene som passet inn under religionen var, og hvor grensen gikk for hva som var kjetteri. Denne prosessen la grunnlaget for en sterkere sentral kirkemakt, som kunne forsterke kristendommens påstand om universell sannhet. Meninger, handlinger og tradisjoner som tidligere kun hadde blitt sett på som enkle forskjeller i oppfatning, ble nå redefinert som kjettersk. I denne perioden ble det innenfor kristendommen altså trukket en tydelig strengere linje mellom hvem som var på innsiden og utsiden av den kristne praksisen, noe som førte til større grad av forfølgelse av det anti-kristne.¹²⁶ Handlingsrommet for andre religiøse praksiser ble svært begrenset, og rommet for religiøs toleranse var smalt.

Som en munk av den fransiskanske orden, reflekterer Rubruck den strenge kristne praksisen i sin beretning. Under oppholdet ved Mönghes hoff, var han ofte i selskap med prester og troende fra Østens Kirke, der han også tok del i deres seremonier. Ved en rekke instanser i *Itinerarium* kritiserer Rubruck medlemmene av Østens Kirke for det han selv ser på som kjetterske praksiser, slik som å drikke alkohol, ta flere koner og å spise kjøtt på fredager.¹²⁷ Han viser sterk avsky mot deres doktriner og moral, og går til og med så langt som å hevde at livene til disse prestene var mer korrupte enn de tilhørende mongoler og buddhister.¹²⁸

Akkurat denne uttalelsen burde man ta med et klype salt, siden den sannsynligvis bar preg av vantroen Rubruck, en katolsk kristen munk på et misjonsoppdrag, følte over den store spredningen av ikke-katolsk doktriner og den generelle suksessen han opplevde at en forvist kirke hadde i det østlige Asia. Det er også verdt å nevne at Rubruck generelt er fordomsfull

¹²⁵ Rubin, «Christendom's regional systems», 417.

¹²⁶ R. I. Moore, *The Formation of a Persecuting Society: Authority and Deviance in Western Europe 950-1250* (USA: Blackwell Publishing, 2007) 6-9.

¹²⁷ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVI (12) s.163.

¹²⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVI (12) s.164;

mot Østens Kirke i *Itinerarium*, noe som blant annet kommer frem i at han anklager dem for å ha adoptert mange flere kjetterske praksiser enn man skulle tro for en religion som hadde vært adskilt fra den katolske kristendommen i mange hundre år. Dette til tross: Geraldine Heng poengterer at Rubruck her viser at kjetteri, og det å andregjøre religiøse grupper og kulturer, for den katolske kristendommen både strakte seg til andre religioner slik som islam og jødedom, og til fundamentale forskjeller innenfor egen religion.¹²⁹

Innenfor islam ble de fleste religioner fremdeles fordømt som hedenske, men noen hadde også et relativt stort handlingsrom. Islam anerkjente likhetene religionen hadde med kristendom og jødedom i at de alle hadde sitt opphav i de samme hellige tekstene, altså at deres fundament besto av lignende verdier. Den mente fremdeles at religionene var feilaktige, men som følge av likheten mellom de tre fikk kristne og jøder fortsette å praktisere egen religion innenfor muslimske områder så lenge de anerkjente kalifens storhet og nåde gjennom ekstra skatter, og at de underkastet seg enkelte begrensninger. Som følge av handlingsrommet kristne og jøder hadde, har islam gjerne blitt beskrevet som en relativt tolerant religion.

I likhet med det mongolske riket, hadde islam heller ikke noen reservasjoner mot at personer med forskjellig religion arbeidet innenfor deres rikes administrasjon. En handling som derimot ikke ble akseptert, var å konvertere til en annen religion enn islam.¹³⁰ Til sammenligning fantes det ikke forbehold mot å konvertere til andre religioner innenfor det mongolske imperiet. Rubruck kan fortelle at under påskefeiringen i Karakorum så var det mer enn 60 personer som ble døpt inn i Østens Kirke. Dette faktumet betyr likevel ikke at handlingsrommet innenfor islamske områder var smalt, men vitner kanskje heller om det mongolske rikets brede religiøse toleranse, og at religiøse i det mongolske riket hadde i stor grad frihet til å gjøre slik de ønsket.¹³¹

Michal Biran argumenterer for at mongolenes relative religiøse toleranse var et uttrykk for deres realpolitikk. Mongolene arbeidet først og fremst for å opprettholde og utvide sitt eget imperium, noe som gjorde det fordelaktig å la innbyggerne i områdene som ble erobret fortsette å praktisere samme religion som tidligere. Hvis folket fikk beholde tradisjoner og

¹²⁹ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 316-317; Igor de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans* (London, Faber and Faber Ltd., 1971) 136-137.

¹³⁰ Rubin, «Christendom's regional systems», 429-430; García-Arenal, «Conversion to Islam: from the 'age of conversions' to the *millet* system», 589-590.

¹³¹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXX (14) s.216; XXVIII (5) s.173.

andre aspekter ved sin kultur, var det mer sannsynlig at de aksepterte mongolene som sine overherrer.¹³² Når Möngke forteller Sergius at han skal bære korset slik han selv mener er best, kan dette altså være politisk motivert fra Möngke sin side for å beholde sin posisjon. Ved et annet tilfelle forteller Rubruck om en armensk mann som kom til Möngke for hjelp og tillatelse til å bygge opp igjen en kirke som hadde blitt ødelagt, der khanen bevilget penger til å gjenreise kirken.¹³³ I dette eksempelet åpner ikke bare mongolene opp for fri praksis ved å la kirken eksistere, men hjelper aktivt til med å bygge den opp igjen. Ved å tilrettelegge for religionsutøvelse på denne måten tjente de hengivenheten til sine subjekter, som igjen gjorde det lettere for dem å beholde kontrollen i sitt eget rike.

Selv om realpolitikken åpnet for at alle innenfor riket langt på vei kunne praktisere den religionen som de ønsket, så fantes det enkelte begrensninger. For det første kunne ikke troen komme i konflikt med den mongolske religionens skikker. Tro og religiøs utførelse var for mongolene viktige verktøy for å bevare eget samfunn. I mange instanser begrenset derimot ikke troen andre religioners mulighet til å eksistere – tvert om har vi sett at flere religioner kunne være velkomne i riket. Likevel fantes det enkelte begrensninger, slik som tabuet mot vann for eksempel kan vise. Den andre begrensningen, var at religionsutførelsen ikke kunne utgjøre en trussel mot khanens politiske posisjon.¹³⁴

Et eksempel på dette, som også tas opp i kapittel 2, er Rubrucks beskrivelse av fastelavnsfeiringen ved storkhanens hoff, der Möngkes vakter reagerte på at det hadde samlet seg en for stor folkemengde for nær grensen til hoffet for å høre på messen som munken Sergius ledet. Da de kristne dagen etter ble kalt inn for å snakke med Möngke, lurte khanen på hvorfor munken Sergius snakket så mye til folk når hans jobb var å snakke til Gud. Videre påpekte også Möngke at Sergius hadde på seg hodeplagg under møtet, imens Rubruck, som også var kristen, ikke hadde det. Rubruck skriver at de forskjellige retningene innenfor kristendommen hadde forskjellige tradisjoner, noe det er mulig Möngke ikke visste om.¹³⁵ Disse hendelsene kan ved første blick virke som et uttrykk for religiøs intoleranse, men handlet i realiteten om å beskytte khanens makt. Mongolene var bekymret for at samlingen av en stor folkemengde som de ikke selv hadde kontroll på, og som i tillegg befant seg i

¹³² Biran, «The Mongol Empire & inter-civilizational exchange», 546.

¹³³ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (34) s.196.

¹³⁴ Biran, «The Mongol Empire & inter-civilizational exchange», 546.

¹³⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (53-54) s.205.

nærheten av hoffet, kunne utgjøre en trussel for makten. Disse hendelsene kan dermed tolkes som et bevis for at det var viktigere for mongolene at ingen utfordret storkhanens makt, enn at de fikk fri religiøs utfoldelse. Samtidig åpnet den brede religiøse toleransen opp for et flerreligiøst samfunn, og muligheter for kulturell utveksling innad i det mongolske riket – den er selve bakgrunnen for at en del religioner var såpass synlig til stede i riket.

3.3 Flerreligiøsitet i praksis

3.31 Toleranse og utveksling

A) Administrativt ansatte, soldater og slaver

Som det fremkommer av kapittel 2, var det en rekke personer som tilhørte andre trosretninger enn «sjamanismen» som befant seg i det mongolske riket som en form for arbeidere. For det første forteller Rubruck at hovedsekretærene i både Möngke og den mongolske prinsen Sartach sin leir tilhørte Østens kirke, og senere beskriver han også om det han omtaler som viktige administrativt ansatte og høytstående medlemmer av hoffet som troende muslimer. Ved påskefeiring i Karakorum møtte Rubruck kristne slaver som arbeidet som soldater i riket, men som opprinnelig hadde vært bosatt i kristne områder i Øst-Europa og Midtøsten. I tillegg skildrer *Itinerarium* Rubrucks møte med den parisiske gullsmeden William Buchier, som tilhørte den romersk-katolske kristne troen.¹³⁶

Det var mongolene selv som regisserte flyttingen, grunnet det store behovet imperiet hadde for erfarne administrativt ansatte, soldater som kunne kjempe i armeen, og dyktige håndverkere som kunne bidra til å bygge opp hovedstaden Karakorum. For det første reflekterer personene beskrevet i Rubrucks beretning den store menneskelige mobiliteten under det mongolske imperiet, der forskjellige personer fra hele Eurasia reiste over lange avstander. Videre er de alle eksempler på hvordan mongolene selv spilte en viktig rolle i å innlede mange av de nye kulturelle møtene som fant sted i det mongolske riket. Soldater, administrativt ansatte og slaver tok alle med seg sine kulturelle bakgrunner til riket. Deres tilstedeværelse bidro til å spre deres egne religiøse praksiser og øke flerreligiøsiteten i nye områder, og på tvers av flere samfunnslag.¹³⁷ Spesielt viktig var det kanskje at både

¹³⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXVIII (5) s.173; XXX (10-12) s.213-215; XXXII (8) s.225; XXXIII (4) s.228; XXIX (3) s.183 & (62) s.208.

¹³⁷ Biran, «The Mongol Empire & Inter-Civilizational Exchange», 534-535; 541-543 & 547.

kristendom og islam slo rot hos innflytelsesrike personer i den mongolske administrasjonen, fordi det befestet religionenes plass og posisjon i samfunnet.¹³⁸

Samtidig er det viktig å påpeke at den relativt romslige religiøse toleransen i det mongolske riket også spilte en viktig rolle for denne utviklingen, fordi den la grunnlaget for at de reisende som kom i det heletatt kunne fortsette å praktisere sin egen religion. I kombinasjon med at mongolene tilrettela for utvekslinger og vekst av nye religioner i samfunnet gjennom å hente inn arbeidskraft fra store deler av det Eurasiske kontinentet, så var det deres egne religiøse holdninger som åpnet opp for større flerreligiøsitet i samfunnet i utgangspunktet. Toleransen mongolene viste overfor andre religioner spilte med andre ord inn på og bidro til at nye religioner kunne etablere og spre seg i samfunnet.

B) *Sartach og Berke*

Sartach og Berke var begge medlemmer av den mongolske keiserslekten, og er eksempler fra Rubrucks beretning på personer i det mongolske steppearistokratiet som hadde en annen tro enn «sjamanismen». Berke, som også nevnes i kapittel 2, var troende muslim. Rubruck forteller ikke mye om ham, men skriver blant annet at Berke hadde lagt ned forbud mot å spise svinekjøtt i leiren sin.¹³⁹ Dette kan vise at han både praktiserte islam, og at han ønsket overholdelse av de muslimske skikkene i områder der han hadde jurisdiksjon. Om dette strakte seg lengre enn forbud mot svinekjøtt vites ikke, men kan vise at det i det minste i noen tilfeller var slik at de som bodde i eller besøkte Berkes leir fulgte muslimske tradisjoner. Sartach var på sin side troende kristen, og hadde sin leir relativt nær de kristne områdene av det mongolske riket. Det var denne leiren som var det opprinnelige målet med Rubrucks reise, da han opprinnelig ønsket å reise til noen han hadde hørt hadde sympati med kristne og kristendommens interesser, fordi de kanskje også kunne ha sympati for Rubrucks oppdrag.¹⁴⁰

Ved Sartachs hoff fikk imidlertid Rubruck beskjed om å ikke omtale Sartach som kristen. De som jobbet under ham begrunnet dette med at Sartach nemlig ikke var en kristen, men en mongol. Rubruck spekulerer i om mongolene muligens trodde ordet kristen var navnet på et folkeslag, og at de dermed ikke identifiserte seg med det.¹⁴¹ Senere uttrykker Rubruck tvil over

¹³⁸ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 319.

¹³⁹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XVIII (2) s.127.

¹⁴⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel I (7) s.68.

¹⁴¹ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XVI (5) s.120.

om Sartach i det heletatt tilhørte den kristne tro. Han kritiserer ham samtidig tilsynelatende for å ikke respektere kristendommen, men heller bruke den for å tiltrekke seg kristne reisende med gaver. Rubruck begrunner denne antakelsen med å fortelle at Sartach favoriserte muslimer over de kristne hvis muslimene kom med bedre gaver, noe som fra Rubruck sin side impliserer at han mente at en kristen burde verdsette de av egen tro høyere enn andre.¹⁴²

Selv om Rubruck uttrykker tvil om Sartachs religion, så finnes det flere kilder som kan bekrefte at han var troende kristen. Det er vanskelig å si med sikkerhet hvorfor Rubruck fikk beskjed om å ikke kalle Sartach kristen, men én mulighet kan være at prinser og generaler i det mongolske riket først og fremst var forpliktet til opprettholdelsen og utvidelsen av riket. Med andre ord var dette tankesettet også en del av mongolenes realpolitikk, der imperiets behov ble ansett som viktigere enn den religiøse overbevisningen hos enkeltindivider.¹⁴³ Hvis dette var tilfellet, kan det også bidra til å forklare hvorfor Sartach tok imot reisende med de fineste gavene først. Som tidligere diskutert, kunne fine gaver høyne statusen på den reisende i sosiale utvekslinger. At Sartach så tok imot disse reisende først, handlet dermed om diplomati og å respektere de sosiale lovene i samfunnet. Å prioritere kristne med små gaver, kunne stå i veien for viktige diplomatiske utvekslinger og dermed i veien for opprettholdelsen av riket. Sartachs kristne tro kom heller til uttrykk på andre måter, slik som at han ifølge Rubruck var omgitt av kristne prester og rådgivere i leiren sin.¹⁴⁴

Informasjonen Rubruck gir om Sartach og Berkes religiøse overbevisninger er interessant, fordi det demonstrerer hvor langt den mongolske toleransen for andre religioner strakte seg. Ikke bare ble det akseptert at reisende og innflyttere til det mongolske riket fortsatte å praktisere egne religioner, eller at det var fordelaktig å motta bønner fra alle religioner, men høytstående mongoler sto tilsynelatende også fritt til å konvertere til den troen de ønsket. At dette skjedde banet ikke bare potensielt veien for et mer flerreligiøst samfunn i sin helhet. Det er også et eksempel på hvordan det mongolske imperiet og de som bodde der kunne bli påvirket av den store strømmen av nye utvekslinger som mongolene satte i sving for å utvide sitt eget imperium.

¹⁴² Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XVIII (1) s.126.

¹⁴³ Jackson, «William of Rubruck in the Mongol Empire», 283.

¹⁴⁴ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XV (1) s.114 & XVIII (1) s.126.

C) Cotota og Baltu

Som nevnt i forrige kapittel, forteller Rubruck også om en rekke av Möngkes koner og barn som enten praktiserte eller viste respekt for den kristne religionen. Kanskje det tydeligste eksempelet er Möngkes kone Cotota, som Rubruck beskriver som den mest overordnede av konene. Under de kristnes feiring av Jesu dåp og besøket av de tre vise menn etter hans fødsel, tok Cotota med seg sine barn og en rekke andre kvinner til teltkirken i Möngkes leir. Rubruck skriver at de fulgte Østens Kirkes tradisjonelle ritual for hvordan man skulle gå inn i en kirke. Cotota deltok selv i kristne ritualer under selve den kirkelige seremonien, og Rubruck spekulerer i om hun kan ha blitt døpt inn under Østens Kirke. Som en del av feiringen ga hun også gaver til alle de kristne som var til stede i kirken. Senere i beretningen, ved feiringen av fastelavn, forteller Rubruck at hun fastet sammen med resten av husholdningen hun styrte.¹⁴⁵ Som et praktiserende kristent medlem av khanens familie, er også Cotota et eksempel på toleransen i det mongolske imperiet og hvordan mongolene ble påvirket av de andre kulturene i Eurasia.

Samtidig viser eksemplet over at også Cototas barn og de andre medlemmene av hennes husholdning gjennomførte de kristne ritualene sammen med henne. Om noen av disse andre tilhørte den kristne religionen slik Cotota virker å ha gjort, er derimot vanskelig å vite. Mest informasjon gir Rubruck om Cotota og Möngkes sønn, Baltu, som hadde spesielt god kjennskap til de kristne ritualene og viste dyp respekt for disse. I tillegg til å gjennomføre inngangsritualet med sin mor i kirken, beskriver Rubruck at han knelte for og æret korset når Rubruck og en rekke andre prester besøkte teltet hans. Denne kjennskapen til kristendommen og kristne ritualer hadde Baltu sannsynligvis fått gjennom en veileder han hadde som var medlem av Østens Kirke. At Baltu hadde en kristen veileder og kjente til ritualene kan bety at han selv var kristen, men det kan i ytterste fall også kun være et tegn på at hans mor ønsket at han skulle ha denne kunnskapen.¹⁴⁶ Om medlemmene i Cototas husholdning, vet man ingen ting annet enn at de fastete med henne, noe som i seg selv ikke gir nok informasjon til å si noe om deres religiøse tilhørighet. Selv om hver enkelt religion har sine ritualer, så er ikke religiøs overbevisning eller tro nødvendigvis knyttet til hvilke ritualer man følger. Som Jackson argumenterer for, kunne sjamanismen dessuten gjerne ta opp og bruke elementer som i

¹⁴⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (19-21) s.189-190 & (52) s.204; Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318.

¹⁴⁶ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (30) s.194; Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318.

realiteten stammet fra andre religioner, imens dens mest karakteristiske trekk fortsatte å eksistere. Å tilhøre den sjamanistiske troen utelukket ikke praksiser fra andre religioner, men heller aksepterte at disse ritualene fantes og åpnet for å ta de til seg. Å gjennomføre dem ville i det store og det hele altså ikke påvirke en mongols tro.¹⁴⁷

Hvis personer som ikke tilhørte den kristne troen gjennomførte kristne ritualer, kan dette imidlertid vise at kristne tradisjoner og ritualer fikk innpass i samfunnet fordi flere personer kjente til dem og brukte dem. Hvilken religion de andre personene som gjennomførte ritualer med Cotota hadde, er derfor kanskje ikke så viktig i det store bildet. Flerreligiøsitet i et samfunn handler nemlig ikke kun om religiøs overbevisning. At et ritual fra en annen religion blir mer vanlig er også et tegn på at man har blitt påvirket av kontakt med denne religionen, og at en kulturell utveksling har funnet sted. Når innflytelsesrike personer slik som Cotota tilhørte kristendommen, kunne dette altså potensielt påvirke samfunnet som en helhet til å adoptere kristne tradisjoner. Hvor utbredt disse tradisjonene var, er derimot vanskelig å vite. At det i det heletatt skjedde demonstrerer uansett hvordan religiøs toleranse, kulturell kontakt og «sjamanismens» praksiser åpnet opp for at andre religioners praksiser kunne bli mer velkjente og muligens mer utbredte - og samfunnet dermed mer religiøst mangfoldig.

D) Cota

Noe annet som potensielt kunne åpne opp for at personer i det mongolske samfunnet kunne bli eksponert for og lære tradisjoner fra de andre religionene, var at mongolene mottok bønner fra flere forskjellige religioner. I et annet eksempel fra *Itinerarium*, beskriver Rubruck at han og andre kristne ble tilkalt da Möngkes kone Cota ble syk. Ifølge Rubruck var hun ikke kristen, men tok likevel imot bønner da de kristne kom på besøk, slik som praksisen var i det mongolske samfunnet. Sannsynligvis håpet hun at besøk av prester innenfor flere forskjellige religioner kunne styrke muligheten for at hun ble frisk. Det som er interessant med dette møtet, er at Rubruck beskriver hele handlingsforløpet for hvordan utførelsen av bønneritualet foregikk. Cota ble bedt av presten om å reise seg fra sengen, og instruerte henne i hvordan hun kunne ære korset ved å bøye seg for det. Etter hun returnerte til sengen, lærte han henne hvordan hun kunne korse seg.¹⁴⁸ Her skjedde det altså en utveksling, der Cota aktivt gjennomførte et kristent ritual, og adopterte kristne tradisjonelle gester. Hun ble kjent med, og

¹⁴⁷ Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 254-255.

¹⁴⁸ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXIX (31-32) s.194.

viste respekt for, det kristne korset.¹⁴⁹ Selv om dette ikke spredte den kristne religionen som en helhet, så kunne det faktum at dette skjedde bidra til å gi kristne tradisjoner innpass i samfunnet, samtidig som mongolene kunne ville forme en sterkere felles identitet med en annen religiøs trosretning. At mongolenes religion åpnet opp for og var tolerant overfor andre religioners ritualer, kunne altså sannsynligvis føre til at elementer fra andre religioner til en viss grad ble mer vanlige i samfunnet.

3.32 Den religiøse debatten

Et siste fenomen som kan gi innsikt i kulturelle utvekslinger i det mongolske riket, er en religiøs debatt som fant sted like før Rubruck reiste tilbake til Europa. Da Rubruck ble innkalt for å delta på debatten, var den offisielle begrunnelsen han selv oppgir å ha fått at storkhanen ønsket å lære hvilken av religionene som inneholdt mest sannhet, siden presteskap tilhørende de forskjellige trosretningene alle hevdet at deres tro var den mest sannferdige.¹⁵⁰ Hva som genuint var mongolenes hensikt er derimot vanskelig å vite, siden det ikke finnes en kilde som kan gi innsikt i bakgrunnen for debatten. Jackson mener at man ikke kan se fullstendig bort ifra at én av grunnene kunne være at en slik debatt potensielt hadde stor underholdningsverdi. For å understreke poenget, kaller han debatten for «en intellektuell motpart til de blodige kampene mongolene iscenesatte mellom fiendtlige soldater som de hadde tatt til fange».¹⁵¹ Man kan dermed ikke uforbeholdent hevde at debatten var ment å fremme en utveksling innenfor riket.

En annen mulig tolking som har blitt foreslått, er at slike debatter faktisk ble brukt som en anledning for khanen til å innhente informasjon om forskjellige religiøse retninger hvis han vurderte å endre sin religiøse troskap. Det var ikke uvanlig for herskere å søke informasjon om forskjellige religioner med mål om å finne en passende religion til sitt rike. Et rikes religion trenger ikke å handle om individuell tro. Vel så viktig var det kollektive hensynet en hersker tok på vegne av sitt rike, der bytte av religion kunne gi politiske, økonomiske eller militære fordeler.¹⁵² Den russiske kilden *Primary Chronicle* er et godt eksempel på dette. Denne kilden gir innsikt i hvordan informasjon om de forskjellige religionene sirkulerte i forbindelse med at Vladimir, som hersket over Rusfolket i Øst-Europa rundt år 1000, ønsket å

¹⁴⁹ Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*, 318.

¹⁵⁰ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXIII (7) s.229.

¹⁵¹ Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 253-254.

¹⁵² Jackson, «The Mongols and the Faith of the Conquered», 253.

endre religion. Vladimir søkte aktivt ut informasjon om hvilke fordeler et religions-skifte kunne gi gjennom å sende ut ambassadører fra eget rike, før han til slutt endte opp med å konvertere til ortodoks kristendom. Dette trekket lot han alliere seg med det Bysantiske riket, en mektig partner som kunne støtte Vladimir i konflikter.¹⁵³

Hvis mongolenes hensikt med å arrangere debatt var å hente inn informasjon og eventuelt bytte religion, kan man se for seg at grunnen kanskje kan ha vært politisk. Religion kan være en måte å legitimere makt og styre på overfor rikets undersåtter. Ved å velge riktig religion kan man sørge for politisk stabilitet og aksept for maktinnehaveren. Mongolene hadde, som vist, stor interesse av å både utvide og holde på sitt eget imperium, noe som kunne gjøre informasjon om de største religionene i riket, og rikets umiddelbare nærhet, verdifull.

Slike beslutninger er interessante i et kulturperspektiv fordi de har potensiale til å sterkt utvide grensene for religiøse kultursfærer hvis de blir gjennomført. De største verdensreligionene vant mye terreng rundt den tiden Vladimir valgte religion for sitt rike. En omvendelse av storkhanen av det mongolske riket kunne ha økt både tilstedeværelse og innflytelse enda mer. Mange tradisjoner ville spredt seg i et større omfang, og folk over et ekstremt stort område kunne potensielt ha fått en klarere felles religiøs identitet.¹⁵⁴

Selv om man når alt kommer til alt ikke kan vite sikkert hva bakgrunnen for debatten var, så kan debatten i seg selv fremdeles være interessant på andre måter. Slik Rubruck beskriver den, besto debatten av representanter fra store trossamfunn slik som kristendom, islam og buddhisme. Ut ifra hva han inkluderer fra debatten, så diskuterte deltakerne religiøse spørsmål som var sentrale innenfor egne trosretninger, som for eksempel om det eksisterte flere guder, om gud var allmektig, og hva som utgjorde ondskap.¹⁵⁵ Deltakerne både kom langveisfra, og representerte religioner som hadde sin opprinnelse i vidt forskjellige områder i verden. Rubruck, som sammen med prester fra Østens Kirke representerte kristendommen, hadde krysset hele det Eurasiske kontinentet. Hans tilstedeværelse fører til at samtalen som fant sted, så vidt historikere vet, var den første gangen en representant for romersk katolsk kristendom debatterte buddhister.¹⁵⁶

¹⁵³ Valerie Hansen, *The Year 1000*, 96-100.

¹⁵⁴ Hansen, *The Year 1000*, 101.

¹⁵⁵ Jackson & Morgan, *The Mission of William Rubruck*, kapittel XXXIII (12-23) s.231-235.

¹⁵⁶ Melve, *Ei verd i endring*, 124.

Samtidig var det mongolene selv som la til rette for utvekslingen, både direkte gjennom å åpne opp et forum for spredning av informasjon, og indirekte, gjennom deres religiøse holdninger. For det første kan man argumentere for at det var den åpne og tolerante holdningen til religion, som førte til et flerreligiøst samfunn der religiøse meningsutvekslinger kunne være en del av samfunnet. Om vi tror på at det var slik at khanen ønsket å vite hvilken religion som var mest sannferdig, så inneholder dette også en faktor av nysgjerrighet på religiøs praksis, som kunne være skapt av å omgå religionene på en daglig basis. For det andre kan mongolenes religiøse politikk ha bidratt til at det var mye presteskap til stede som kunne delta når en slik debatt ble arrangert. Mongolene ønsket kunnskap og bønner fra forskjellige religiøse presteskap, som kunne oppnå skattefordeler og andre privilegier i riket i bytte mot å be for khanens liv. Dette førte til at det til enhver tid var et etablert presteskap fra de store religionene nær khanen.¹⁵⁷ Alt i alt blir debatten på denne måten både et symbol på den store menneskelige mobiliteten i det mongolske riket, og hvordan mongolene selv spilte en rolle i å muliggjøre de mange utvekslingene som fant sted.

3.4 Avslutning: religion etter Rubruck

Selv om Rubruck kan gi innsikt i prosesser som gjorde det mongolske riket mer flerreligiøst og la til rette for religiøse utvekslinger, så kan han kun gi et øyeblikksbilde av religion innad i det mongolske imperiet. Selv om han viser at nye religioner hadde etablert seg, at nye utvekslinger fant sted, og at nye religiøse tradisjoner og ritualer potensielt fikk innpass i samfunnet, så reflekterer han ikke nødvendigvis hvor permanente disse forandringene var. Det flerreligiøse samfunnet Rubruck beskriver og utvekslingene som skjedde der, la sakte grunnlaget for religionsbyttet som senere fant sted i de mongolske områdene, helt mot slutten av 1200-tallet. Det engang samlede imperiet splittet etter hvert opp i fire forskjellige store riker, hvert av de styrt av sin egen khan, som valgte sin religion ut ifra religionen som dominerte blant de lokale innbyggerne og soldatene i armeen. Tre av de fire adopterte islam som sin religion, noe som reflekterer ekspansjonen av islam utover 1200-tallet, og tilrettela for en enda større senere ekspansjon av religionen i tiden etterpå. Det siste mongolsk-styrte området adopterte buddhismen som sin religion.

¹⁵⁷ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 546.

Kristendommen dominerer de fleste eksemplene i analysen, noe som reflekterer hvordan religionen fikk innpass i riket gjennom spredning av troen selv og dens ritualer. Fokuset på kristendom i Rubruck reflekterer derimot ikke de negative sidene ved kristendommen, som gjorde den mindre egnet til statsreligion i de nye mongolsk-styrte områdene: kristendommen var nemlig full av uenigheter omkring doktrine, lite åpen for religiøs mangfold, og krevde underkastelse under pavens autoritet. Til tross for at kristendommen hadde rot i samfunnet, klarte den altså ikke å vokse videre ut av å være én av flere religioner i et religiøs mangfoldig samfunn.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Biran, «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange», 546-550.

Kapittel 4: Konklusjon

William av Rubrucks reisebrev gir gjennom sine skildringer innsikt i flere aspekter knyttet til flerreligiøsitet og religiøs utveksling innad i det mongolske riket. I 1253 la han ut på en reise som skulle komme til å føre ham hele veien fra Konstantinopel til Karakorum. Beskrivelsene Rubruck gir av både sin reise og sitt opphold i både mongolenes leirer og hovedstad, kan bidra til å bygge opp under tidligere forskning på områder slik som utveksling av handel og kulturelle elementer, og aksept av forskjellige religioner innad i riket. Selve analysen av reisebrevet viser både den store menneskelige og kulturelle mobiliteten som mongolene promoterte innad i riket, og hvordan denne sammen med mongolenes egne religiøse og politiske tankesett kunne bidra til å åpne opp for en rekke utvekslinger og spredning av kultur over et enormt geografisk område.

Rubruck forteller ikke bare historien om et rike med et stort religiøst mangfold, men om et rike der stor mobilitet åpnet opp for at disse religionene kunne spre seg over store områder og interagere med hverandre på helt nye måter. Narrativet i reisebrevet domineres av Rubrucks fokus på kristendom og hans kristne syn på livet, noe som fører til at kristendommen får en større plass i analysen enn det religionen kanskje hadde innad i det mongolske imperiet. Likevel gjør Rubrucks evne til observasjon og hans religiøse nysgjerrighet at det også er mulig å spore spredningen og tilstedeværelsen av islam og buddhismen i det mongolske samfunnet. Resultatet av analysen viser at alle de tre religionene hadde en tilstedeværelse utover sine kjerneområder, der de alle i forskjellig grad hadde etablert seg både i leirene til de mongolske prinsene og til storkhanen selv, og i hovedstaden Karakorum. Spesielt tilstedeværelsen av islam kommer godt frem gjennom Rubruck, der han beskriver et muslimsk kvartal, flere moskeer og en basar fylt av handelsmenn som kom i store kvanta fra de muslimske kjerneområdene til Karakorum. Videre kan Rubruck fortelle om administrative arbeidere i riket som tilhørte religioner som hadde kommet utenfra Mongolia, og at de forskjellige religionene til og med hadde fått innpass hos den mongolske herskerfamilien.

Analysen av informasjonen som reisebrevet gir angående de mange reisende som kom, og de bosatte i riket som tilhørte kristendommen, islam, eller buddhismen, viser også hvordan mongolene selv forsterket flerreligiøsiteten i eget rike og tilrettela for at nye utvekslinger kunne finne sted gjennom å promotere stor menneskelig mobilitet. Mongolenes revitalisering

av silkeveiene førte til at det ble enklere enn noen gang tidligere å krysse det Eurasiske kontinentet. Slik kunne handelsmenn, diplomater og misjonærer slik som Rubruck reise lange avstander, der de tok med seg sine kulturer til nye områder. Kanskje viktigst av alt bidro mongolene til å spre religion til nye områder ved å hente inn erfarne arbeidere som kunne arbeide i administrasjon, og slaver til å arbeide som soldater eller innenfor yrker som kunne bidra til å fremme imperiets rikdom og vekst. Den styrkede mobiliteten resulterte både i at religion kunne få fotfeste i nye områder, samt muliggjorde nye utvekslinger mellom kulturer som tidligere ikke hadde kontakt.

Samtidig gir Rubruck også innsikt i hvordan mongolene ytterligere bidro til å legge til rette for flerreligiøsitet og utveksling innad i eget rike gjennom sine religiøse og politiske holdninger. Mongolenes religion hadde en viktig funksjon i at den beskyttet samfunnet mot onde krefter, noe som gjorde at sjamanen, som kommuniserte med ånde verdenen og var selve nøkkelen til hvordan man kunne holde disse kreftene unna, også fikk en sentral og viktig posisjon. Samtidig satte mongolene religiøs praksis over doktriner, noe som åpnet opp for at andre religioners praksiser kunne være vel så gyldige som «sjamanismen» sine. Dette førte ikke bare til at mongolene var villige til å motta bønn og velsignelse fra disse religionene, men var første skritt på veien mot et samfunn der religionene ble innlemmet som en del av viktige samfunnsritualer og åpnet opp for et samfunn som kunne være tolerant overfor andre religioners daglige praksiser.

Toleransen i det mongolske samfunnet var ikke bare et resultat av de religiøse føringene, men også av at mongolene selv satte utvidelse og opprettholdelse av imperiet høyt. Det mongolske realpolitikken skulle først og fremst sikre lojalitet mot mongolene som herskere, men bidro til å åpne opp for en bred toleranse ved at menneskene i imperiet kunne praktisere den religionen de ønsket under visse begrensninger. Resultatet var samfunnet Rubruck beskriver i sitt reisebrev, der toleransen førte med seg at nye religioner kunne slå rot i samfunnet gjennom at personene som kom dit kunne fortsette å praktisere slik de ønsket. Slik tilrettela mongolene politisk for flerreligiøsitet og nye kulturelle utvekslinger.

I praksis beskriver Rubruck først og fremst flerreligiøsitet i samfunnet gjennom hvor synlige og åpne de forskjellige religionene kunne være, men enkelte passasjer i *Itinerarium* kan også begynne å beskrive hvordan mobiliteten, toleransen og mongolenes religion potensielt kunne føre til nye utvekslinger også blant mongolene selv. Det religiøse mangfoldet førte i til at

mongoler også i enkelte instanser konverterte til andre religioner. Samtidig kunne enkelte tradisjoner og ritualer fra kristendommen, islam og buddhismen vinne innpass i samfunnet gjennom at mongoler lærte seg disse gjennom bønn eller andre de kjente som hadde konvertert til disse religionene. Selv om dette ikke vil si at religionene i seg selv spredte seg i samfunnet, er det et eksempel på hvordan den mongolske religionen kunne åpne opp for og ta til seg nye praksiser, og på den måten føre til en religiøs utveksling.

Alt i alt kan Rubruck støtte opp under allerede eksisterende forskning med fokus på å se det mongolske imperiet i et holistisk perspektiv, og hvordan imperiet promoterte nye utvekslinger. Rubruck sitt sterke fokus på kristendom, kristne bakgrunn og verdensforståelse, fører derimot til at innsikten som er mulig å oppnå omhandlende spredningen og praktiseringen av islam og buddhisme blir mer generell. I enkelte tilfeller kan han dessuten kun beskrive vagere tendenser, som kan vise at en utveksling fant sted, men ikke i hvor stor grad eller hvor permanent den var. Dette er områder som andre kilder og forskning potensielt kan utfylle vår kunnskap om.

Litteraturliste

Allsen, Thomas. *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Allsen, Thomas. «Mongols as vectors for cultural transmission». I *The Cambridge History of Inner Asia: The Chinggisid Age*, redigert av Nicola di Cosmo, Allen J. Frank og Peter B. Golden, 135-154. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Andersen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin & Svein Atle Skålevåg. *Å griåe fortida*. Oslo: Det norske samlaget, 2017.

Behringer, Wolfgang. «Devil, Satan, Demons, and Demonic Powers», i *The Cambridge Dictionary of Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Biran, Michal, Jonathan Brack & Francesca Fiaschetti (red.). *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*. Oakland: University of California Press, 2020.

Biran, Michal. «The Mongol Empire and inter-civilizational exchange». I *The Cambridge World History V: Expanding Webs of Exchange and Conflict, 500 CE – 1500 CE*, redigert av Benjamin Z. Kedar og Merry E. Wiesner-Hanks, 534-558. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Biran, Michal. «The Mongol Empire in World History: The State of the Field». *History Compass* 11, 11 (2013): 2021-1033. Url:
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/hic3.12095/abstract>

Brack, Jonathan. «Rashid al-Din: Buddhism in Iran and the Mongol Silk Roads». I *Along the Silk Roads in Mongol Eurasia*, redigert av Michal Biran, Jonathan Brack og Francesca Fiaschetti, 215-237. Oakland: University of California Press, 2020.

Campbell, Mary Baine. «Medieval Travel Writing (1): *Peregrinatio* and religious travel writing». I *The Cambridge History of Travel Writing*, redigert av Nandini Das og Tim Youngs, 33-47. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

Cross, F. L., red. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. 3. utgave. Oxford: Oxford University Press, 2005.

Das, Nandini & Tim Youngs, red. *The Cambridge History of Travel Writing*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

de Rachewiltz, Igor. *Papal Envoys to the Great Khan*. London: Faber and Faber Limited, 1971.

Elverskog, Johan. *Buddhism and Islam on the Silk Road*. Philadelphia: University of Philadelphia Press, 2010.

García-Arenal, Mercedes. «Conversion to Islam: from the ‘age of conversions’ to the *millet* system». I *The New Cambridge History of Islam 2: The Western Islamic World, Eleventh to Eighteenth Centuries*, redigert av Maribel Fierro, 586-606. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Hansen, Valerie. *The Year 1000: When Explorers Connected the World - and Globalization Began*. Great Britain: Penguin books, 2020.

Heissig, Walther. *The Religions of Mongolia*. Oversatt fra tysk av Geoffrey Samuel. California: The University of California Press, 1980.

Heng, Geraldine. *The Invention of Race in the European Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.

Jackson, Peter. «William of Rubruck in the Mongol Empire: Perception and Prejudices». I *Medieval Ethnographies: European Perceptions of the World Beyond*, redigert av Joan-Pau Rubiés, 273-290. England: Ashgate Publishing Limited, 2009.

Jackson, Peter. «The Mongols and the Faith of the Conquered». I *Mongols, Turks and Others: Eurasian Nomads and the Sedentary World*, redigert av Reuven Amitai og Michal Biran, 245-290. Leiden: Brill, 2005.

Jackson, Peter. *The Mongols and the West*. Storbritannia: Pearson Education Limited, 2005.

Jackson, Peter & Morgan, David. *The Mission of Friar William of Rubruck: His journey to the court of the Great Khan Möngke 1253-1255*. London: The Hakluyt Society, 1990.

Lane, George. *Daily Life in the Mongol Empire*. Connecticut: Greenwood Press, 2006.

Liu, Xinru. *The Silk Road in World History*. New York: Oxford University Press, 2010.

Maza, Sarah. *Thinking About History*. Chicago: The University of Chicago Press, 2017.

Melve, Leidulf. *Ei verd i endring: den globale mellomalderen 500-1500*. Oslo: Dreyers Oslo, 2020.

Morgan, David. *The Mongols*. USA: Blackwell Publishing, 2007.

Morgan, David & Anthony Reid, red. *The New Cambridge History of Islam Volume 3: The Eastern Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Moore, R. I. *The Formation of a Persecuting Society: Authority and Deviance in Western Europe 950-1250*. USA: Blackwell Publishing, 2007.

Moses, Larry William. *The Political Role of Mongol Buddhism*. Bloomington: Asian Studies Research Institute ved Indiana University, 1977.

Patte, Daniel, red. *The Cambridge Dictionary of Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Phillips, Kim M. *Before Orientalism: Asian Peoples and Cultures in European Travel Writing, 1245-1510*. Philadelphia: University of Philadelphia Press, 2014.

Rubin, Miri. «Christendom's regional systems». I *The Cambridge World History V: Expanding Webs of Exchange and Conflict, 500 CE – 1500 CE*, redigert av Benjamin Z. Kedar og Merry E. Wiesner-Hanks, 415-446. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Ryan, James D. *The Spiritual Expansion of Medieval Latin Christendom: the Asian Missions*. New York: Routledge, 2016.

Sen, Tansen. «The Spread of Buddhism». I *The Cambridge World History V: Expanding Webs of Exchange and Conflict, 500 CE – 1500 CE*, redigert av Benjamin Z. Kedar og Merry E. Wiesner-Hanks, 447-479. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.